

MIND THE GAP!

Sesotho

Tutudu ha e Patwe





This content may not be sold or used for commercial purposes.

Curriculum and Assessment Policy Statement (CAPS) Grade 12 SeSotho Home Language Mind the Gap study guide for the novel *Tutudu ha e patwe* by M Mahanke.

This publication has a Creative Commons Attribution Noncommercial Sharealike Licence. You can use, modify, upload, download, and share content, but you must acknowledge the Department of Basic Education, the authors and contributors. If you make any changes to the content you must send the changes to the Department of Basic Education. This content may not be sold or used for commercial purposes. For more information about the terms of the license please see: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/>.

Copyright © Department of Basic Education 2019 222 Struben Street, Pretoria, South Africa
Contact person: Ms C. Weston
Email: Weston.C@dbe.gov.za
Tel: (012) 357 4183
<http://www.education.gov.za> Call Centre: 0800202933

Acknowledgements

The extracts from the novel in this study guide are from *Tutudu ha e patwe* by M Mahanke.

Mind the Gap Team

Senior Project Leaders: Dr S. Malapile, Ms C Weston

Production co-ordinators:

B. Monyaki, B. Ras, M. Phonela, M. Nematangari

Authors: P. Mahalefele, JM Sethabela, PR Phuroe, M Mokolokolo, M. Matsabisa, M. Seane

Designer: Page82 Media

Onsite writers' workshop support:

J. Mphidi, V. Magelegeda, P. Hlabiwa, R. Maboye, N. Malope

Ministerial Foreword

The Department of Basic Education remains steadfastly committed to innovative strategies aimed at enhancing learner attainment. Consistent with the government's commitment in promoting the indigenous languages that form the tapestry of our democratic landscape, this Mind the Gap Self study guide is a concrete demonstration of this commitment.

The release of this self-study guide incorporates all the official African Home Languages focusing on the novel genre at this stage. Not only does the study guide incorporate the African languages, but it also incorporates South African Sign Language Home Language, Afrikaans Home Language and English First Additional Language.

The Mind the Gap Literature Self Study Guide is responding to the broader sectoral reading challenges that the country is experiencing. It seeks to strengthen the following strands of the National Reading Sector Plan: Teacher Development and Support; Direct Learner Support; and Provisioning and Utilisation of the Learning and Teaching Support Materials. Its interactive nature will make it easier for both teachers and learners to read, to learn or study. It is hoped that through this Study Guide, the reading and learning outcomes will be achieved.

Key terminologies are explained or illustrated in a simplified manner and examples of the types of questions as a learner you may expect to be asked in an examination, are included in this study guide. In order to build your understanding, specific questions and possible responses forms part of the study guide package.

The study guide is designed to appeal to any learner offering Grade 12, whether as a part-time or a full-time candidate. Educators in the field will also find it an invaluable resource in their practice.

Every learner is a national asset, all you need now is to put in the hours required to prepare for the examinations and excel!
We wish each and every one of you good luck and success.



MRS AM MOTSHEKGA, MP
MINISTER
DATE: 14 NOVEMBER 2019



Matsie Angelina Motshekga, MP
Minister of Basic Education

Manollo ya Tutudu ha e patwe

BUKANA YA TATAISO YA MOITHUTI: PALE/NOVELE

Manollo ya Tutudu ha e patwe

Study Guide-Novele- ISBN 978-1-4315-3388-6

PALE

BANGODI LE BAHLOPHISI BA BUKANA ENA YA MOITHUTI: MtG

TUTUDU HA E PATWE

Ke bana ba latelang:

- 1. Ms. Polo Mahalefele**
- 2. Mrs. Mathapelo Matsabisa**
- 3. Mr. Motseki Mokolokolo**
- 4. Mr. Maele Molotsi**
- 5. Dr. Marotole Richard Phuroe**
- 6. Ms. Mamaipato Seane**
- 7. Dr. Joseph Maleke Sethabela**

TAFOLE YA DIKAHARE

Dikgaolo	Dikahare	Leqh.
1.1	Ditumediso ho moithuti wa Kereiti ya 12	4
1.2	Bukaneng ena ya tataiso e ka sebediswa jwang	4
1.3	Ditsela tsa ho itokisetsa tlhahlobo	4
1.4	Ka letsatsi la tlhahlobo	4
1.5	Tsela eo dipotso di ralwang ka yona	5
1.6	Mareo le ditlhaloso tsa ona	6
1.6.1	Mefuta ya dipotso	7
2.	Pale/Nobele	9
2.1	Pale/Nobele ke eng?	9
2.2	Makgetha a pale	9
2.3	Kgutsufatso ka mongodi	14
3.	Manollo ya Tutudu ha e patwe	15
3.1	Tlhaloso ya sehlooho	15
3.2	Poloto	16-18
3.3	Kgutsufatso ya pale	19-20
3.4	Kgutsufatso ya kgaolo ka nngwe	21-36
3.5	Mookotaba le mookotajana	36-39
3.6	Thuto le molaetsa	40-41
3.7	Baphetwa	41
3.8	Kgohlano	42-45
4	Tshebediso ya puo	50
4.1	Mekgabisopuo	50
4.2	Setaele	52
4.3	Sesotho se hlwahlwa/lefie	52
4.4	Maele le maelana	52
5	Dipotso le dikarabo	54-65
6.	Ruburiki ya ho tshwaya moqoqo wa pale	66

1. TATAISO YA MOITHUTI

1.1 Dumela moithuti ya ratehang wa Kereiti ya 12

Re elelletswe hore manollo ya dingolwa ke tshita e kgolo ho lona, kaha bongata ba lona ha le arabe potso ho ya kamoo ho lebelletsweng kateng. Tshita ena e etsa hore bohola ba lona bo se ipabole pampiring ya bobedi. Lefapha la Thuto ha le kgotsofatswe ke taba ena. Ke ka hoo le tlileng ka lewa lena la ho le tataisa e le tsela ya ho hlaola leholo le teng mokgweng oo le ithutang dingolwa ka wona, haholo paleng. Tataiso ena ke lewa le leng la ho rarolla bothata bona, le ho etsa hore le be le tsebo e batsi ya ho ithuta le ho manolla pale.

Jwale, o eletswa hore o iphe nako ya ho bala pale ena hore o be le kutlwisiso e tebileng ka dikahare tsa yona.

1.2 Bukaneng ena ya tataiso o tla fumana tse latelang:

- Bophelo le dikatleho tsa mongodi.
- Makgetha a pale
- Manollo ya buka e leng *Tutudu ha e patwe*.
- Qetellong o tla fuwa mesebetsi ya boikwetliso o be o itshwaye.

1.3 Pele o ngola tlhahlobo o ka itokisa ka ditsela tsena tse latelang:

- Arola mosebetsi wa hao ka dikotwana tseo o tla kgonang ho di etsa. Hona ho tla o thusa ho tsepamisa maikutlo a hao hantle sekotwaneng ka seng.
- Hlokomela hore o be le nako ya ho phomola ha o ntse o sebetsa.
- Etsa bonnete ba hore o hlophisitse disebediswa tsa hao kaofela tse kang: dipene, dipensele, pampiri, kgalase ya metsi pele o qala ho bala.
- Itshepe ho seo o se etsang.
- Kelello ya hao e sebetsa hantle ha o sebedisa mebala e fapaneng ya dipene. Leka ho e sebedisa moo ho hlokehang teng.
- Ho boeletsa mosebetsi ho thusa haholo hore o kgone ho hopola seo o ithutileng sona.
- Thusana le baithutimmoho le wena.
- Ha ho hlokeha hore o balle hodimo seo o ithutang sona, se balle hodimo hore o kgone ho ba le utlwisiso ya sona hantle.
- Ho molemo ho ipha nako e lekaneng ya ho robala.
- Ho ja dijo tse ahang mmele le ho nwa metsi a mangata ho thusa hore kelello ya hao e dule e le tjhatsi.

1.4 Ka letsatsi la tlhahlobo

- Tsoha ka meso ho ikgopotsa le ho okola dintlha tse bohlokwa tsa pale.
- Etsa mekgwaritso nakong eo o ntseng o ikgopotsa dintlha tse mabapi le pale.
- Imamele hantle hore o tle o kgone ho shebana le pampiri eo o tlang ho e ngola.
- Fihla ka nako ho qoba ho ferekana nakong eo o tlang ho ngola ka yona.
- Se dumelle metswalle ho o ferekanya ka ho o tlisetsa tsebo e ntjha.
- Ema/dula sebakeng se kgutsitseng ho imamela
- Bala ditaello ka hloko.
- Kgetha le ho badisisa dipotso ka kutlwisiso pele o ka qala ho araba.
- Qoba ho ipherekanya ka ho sheba moithutimmoho e mong ya seng a qadile ho ngola. Nka nako ya hao ho etsa kgetho e nepahetseng hodima dipotso tse botsitsweng.
- Ho bohlokwa ho sheba matshwao a potso ka nngwe le ho sebedisa nako e lekanyeditsweng hore o kgone ho lekola (sheba) dikarabo tsa hao hape.

- Ela hloko hore ho na le mefuta e mmedi ya dipotso bukeng ena ya *Tutudu ha e patwe* e leng, dipotso tse kgutshwane le ya moqoqo. Dipotsong tse kgutshwane o tla fumana diqotso ho tswa paleng, ebe o lebelletswe ho araba dipotso tseo, tse ding tsa dikarabo di ka fumanwa qotsong ha tse ding di hloka tsebo ya hao e pharalletseng ya pale. Potso ya moqoqo wa pale e hloka moqoqo o phethahetseng wa bolelele ba mantswe a 400- 450. Moqoqo e kaba wa kgang kapa o sa nkeng lehlakore, o hloka maikutlo a hao, tshekatshekong ya pale.

1.5 Tsela eo dipotso di ralwang ka yona:

Moithuti ela hloko hore dipotso di radilwe ho ya ka dikgato tsa boiphihlello tsa tekanyetso e leng tsena tse latelang:

DIKGATO TSA BOIPHIHLELLO	MANTSWE	SE LEBELETSWENG KE BAHLAHLOBI	PERESENTA YA MOSEBETSI
Potso tse totobetseng kapa tse otlohohileng. (Kgato ya 1)	Bolela dintho/batho/dibaka/matshwao Hlahisa dintlha/mabaka/mehopolo Fana ka setshwantsho/mabalankwe a... Hlwaya mabaka/batho/sesosa... Lokodisa dintlha/mabitso/mabaka... Hlalosa tulo/motho/mopphetwa Pheta ketsahalo/se ileng sa hlaha/se hlahetseng... Bokanya matshwao a tshwanang a... Hlahisa ho tswana/ ho fapana ha...	Kutlwisiso ya hao ya pale. O tshwanetse o hlwaye tlhahisoleseding e hlang paleng hantle.	Kgato ya 1 le 2: 40%
Potso tse hloka hlophiso botjha (Kgato ya 2)	Hlalosa sesosa/sephetho sa... Kgutsufatsa Hlophisa/hlopha Bokanya matshwao a tshwanang a... Hlahisa ho tswana/ho fapana ha... Akaretsa dintlha/mehopolo ya sehlooho/ bolela melemo/bobe ba... Fana ka setshwantsho/ mabalankwe a..	Supa bokgoni ba hao ba ho hlophisa tlhahisoleseding paleng, Mohlala , ho ka lebellwa hore o etse kgutsufatso o hlahisa dintlha tsa sehlooho, o hlahise ditshwano le ho se tshwane pakeng tsa baphetwa.	
Potso tse hloka kakanyo (Kgato ya 3)	Hlalosa sepheo/tjhadimo/tsotello/lebaka la mongodi/sebapadi/mopphetwa ke sefe... Bapisa - na o ulwisang ka papiso/ tshwantshiso/karaburetso mehopolo/ ditjhadimo/diketsahalo... ketsahalo/puo/tlhahiso e itseng e senola eng ka mopheti/mongodi/mopphetwa... Hobaneng Jwang Hlalosa ...jwang Bolela ... jwang Kgetha Qetella, Qotsa	Supa bokgoni ba hao ba ho fana ka tlhahisoleseding e akantsweng paleng; o sebedisa tsebo ya hao ya pale. Hona ho ka kenyelletsa hore na dikarolo tsa puo di ka ama kutlwisiso ya hao ya pale jwang, ha o hlalosa mookotaba kapa o bapisa diketso tsa baphetwa ba fapaneng.	Kgato ya 3: 40%
Potso tse hloka tekolo/ tlhahlobo le	Sekaseka/ qoqa/seholla/tsenkolla ketsahalo/ sepheo/mabaka/tjhadimo, tshusumetso O nahana hore se etsahetseng se bohlokwa/ se a kgoleha/se ka etsahala...?	Bokgoni ba hao ba ho ahlola dikarolo tse itseng tsa pale, ebe o fana ka maikutlo a hao o itshetlehile tlhahisoleseding	

<p>ho etsa kahlolo</p> <p>(kgato ya 4)</p>	<p>Na kgang e hlahiswang ke mongodi/sebui e a utlwahala/e a amoheleha/ke yona qeto ya ditaba...?</p> <p>O dumellana le mohopolo/polelo/tlhahiso/moelelo...</p> <p>Ka maikutlo/ tjhebo ya hao ka mongodi/ mopheti/mopphetwa/ o nepile ha a hatella hore... (tshehetsa karabo ya hao/ fana ka mabaka a karabo ya hao)</p> <p>Na boitshwaro/tjhadimo/ketso ya mopphetwa e a amoheleha ho wena? Fana ka lebaka la karabo ya hao.</p> <p>Na diketsahalo/tjhadimo/puo/ditabatabelo tsa mopphetwa di senola eng ka botho ba hae, ho tadimilwe bophelo ka kakaretso?</p> <p>Sekaseka/ hlalosa makgabane a hlahellang temeng.</p>	<p>eo o e fumaneng paleng.</p> <p>Mohlala: o ka botswa hore na o dumellana le polelo e itseng kapa o tshohle maikemisetso a mopphetwa ketsong e itseng.</p>	<p>Kgato ya 4 le 5: 20%</p>
<p>Potso tse hloakang ho etsa kananelo.</p> <p>(kgato ya 5)</p>	<p>Ananela</p> <p>O ka etsa jwang?</p> <p>O ka ikutlwa jwang?</p> <p>Tshohla karabelo ya hao.</p>	<p>Supa bokgoni ba ho araba dipotso tse itshetlehileng ho baphetwa paleng, le mokgwa oo maikutlo a baphetwa a ka hlahiswang kateng. Mohlala; O ka botswa hore o nahana hore maikutlo a mopphetwa a hlahisitswe jwang paleng. O ka botswa hore na setaele sa mongodi se thusitse jwang ho hlalosa maikutlo a baphetwa.</p>	

1.6 Mareo le ditlhaloso tsa ona

Lentswe	Tlhalosetso
Lekola	O sheba qotso, seratswana kapa tema ka kelohlolo le kutlwisiso.
Hlahloba	O tsepamisa maikutlo qotsong, seratswaneng kapa temeng hore o kgone ho hlwaya dipha le dintle tse fuperweng ke tema.
Sekaseka	O tsenkolla qotso, seratswana kapa tema hore o hlakise dikarolo tse itseng tsa yona.
Tshohla	O hlalosa qotso ha batsi, seratswana kapa tema hore o hlakise dikarolo tse itseng tsa yona.
O nahana jwang ...	O fana ka maikutlo/tsebo/bophihlello ba hao ka sengolwa.
O dumellana le ...	O thatiseletsa tlhahisoleseding o itshetlehile/o netefatsa ke tsebo ya hao.

1.6.1. Mefuta ya dipotso

a) Dipotso tse kgutshwane

Dipotso tse kgutshwane ke tse theuweng hodima diqotso tse tswang dikahareng tsa pale. Diqotso di reretswe ho o tataisa le ho o hopotsa diketsahalo tsa pale. Dipotso tsena ke tse kgutshwane tse tobang. Boima ba dipotso bo laolwa ke matshwao, tse ding tsa tsona di ka abelwa matshwao a 2/3.

Mohlala:

E ne e se bana ba sekolo feela ba duletseng ho pikitla mahlo. Mosuwehlooho le yena o ne a batla a seleballetswe. O ne a qetetse kgale ho bona motho ya bontshang mafolofolo le matjato a makaalo. Haholoholo e le tsatsi la hae la pele sekolong se setjha! Ka nako eo motho wa teng ha a tsotelle hore o shebilwe ke mang. Pina o ne a ya hodimo le yona; ere moo ekang e tla fihla a kgama barutwana teng a nyolohe ka lentswe le ipopileng; hlooho a ntse a e ketaketela ka mahlakoreng, a bile a bososela. Ha temana e felella, mme ho bonahala hore le bana ba hlile ba potlaketse ho kga moya, o tla e hula, sepheo e le ho e kopanya le temana e hlahlamang. Le bane ba neng ba re ba sa utlwile ba qetelle ba wetse temeng. Ba mo sala morao bana, athe ha e le matitjhere ona a ne a kgutsitse a itse tu! E ne e se lefeela.

Dipotso

1. Bolela lebitso la sekolo moo ketsahalo ena e etsahalang teng. (1)

2. Motho enwa a bonahalang a le mafolofolo bitso la hae ke mang? (1)

3. Ke ketso efe ena e sa tlwaelehang e neng e etsahala mme e bonahala e tshosa bana le matitjhere ka ho lekana. (1)

4. Ho thola ha matitjhere tu! Ho bolelang eng ka maikutlo a matitjhere ao le ka tlwaelo ya tsamaiso ya sekolo. (2)

5. Ha eba o ne o le mosuwehlooho o ne o tla etsa jwang ha tsena tsohle di etsahala sekolong sa hao. Tshehetsa karabo ya hao. (2)

6. Ketso ya titjhere ena e ntjha e o bopela setshwantsho se jwang ka ena. (1)

Dikarabo

1. Sedibeng. ✓ (1)
2. Ke Titjhere Tutudu. ✓ (1)
3. Ke mokgwa oo pina e neng e binwa ka ona e sa kgaotse. ✓ (1)
4. Ba ne ba maketse ba bile ba tsielehile, e le ha ho ne ho etsahala se neng se sa tlwaeleha sekolong, hoba dintho di ne di sa etswe ka tsotello. ✓✓ (2)
5. Ke ne ke tla thaba, hobane ke ne ke bona diphethoho le ho fumana botshehetsi bo tiileng. (1)

KAPA

- Ke ne ke tla utlwa bohloko ho fumana motho e kang o ikemiseditse ho nka maemo a ka. ✓✓ (2)
6. E bopa setshwantsho sa motho ya mafolofolo/ ya ikemiseditseng/ ya ratang mosebetsi wa hae. ✓ (1)

b) Potso ya moqoqo

Potso ya moqoqo ke potso e arajwang ka botebo mme e tsepame hodima tshekatsheko ya potso e botsitsweng, e seng ho phetwe ha diketsahalo tsa pale. Tebello ke hore o qale ka ho lelekela sehlooho ka ho se hlalosa, ho latele mmele (dintlha tse hodisang karabelo ya potso e botsitsweng) le qetelo. Boima ba mofuta ona wa potso ke matshwao a 25 (15 dikahare le 10 puo).

Ela hloko: Utlwisisa seo potso e se hlokang ho na le hore o phete dikahare tsa pale di le jwalo.

Mohlala: Tlhoho dingolweng ke ha botle bo hlola bobbe. Sekaseka diketsahalo tsa pale ena ebe o pepesa kamoo mongodi a atlehileng kapa a sa atlehang kateng ho bontsha tlhoho paleng ena. Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400 – 450.

Selelekela

Tlhoho ke ha mongodi a bontsha katleho ya hae ka ho bontsha hore botle bo tlameha ho hlola bobbe. Paleng ya Tutudu hae patwe, mongodi o atlehile ho bontsha sena kaha Tutudu o hlola batubi ba hae mme o ikgapela moqhaka wa tlhoho .O hlola Thebe le baetsana ba hae mme eo o qetella a ikopela tshwarelo ho Tutudu.

Mmele

Tutudu wa molata (letswantle) o fihla sekolong sa Sedibeng ka ho bontsha mafolofolo le lerato mosebetsing wa hae. Hona ho mmakela dira ho matitjhere ekasitana le setjhaba kaofela. Ba bang ba se ba rera ho mo lwantsha le ho mo diha seriti. O lwana ya sedula matswapong ka mesebetsi ya hae e metle, le ka pelo e se nang boiphetetso. Qetellong, ba bona botle ba hae mme ba itshwela mekgubu ka mathe ba ba ikopela tshwarelo.

Qetelo

Ho nepahetse hore motho ha a etsa botle a fumane moputso wa botle boo a bo etsang. Batubi le balwantshi ba hae ba ipone diphoso mme ba kopa tshwarelo. Tutudu o qetella a fumana moputso, e ba mohlodi, o binelwa ke bana ba sekolo le matitjhere ha a tswa a tshwarane le kgarebe ya hae Dikgapane ka letsoho.

2. PALE/NOBELE

2.1. Pale kapa nobele ke eng?

Pale kapa nobele ke sengolwa se reretsweng ho phetwa. Se arotswe ka dikgaolo kapa ka dihlohwana. Se ka ba le baphetwa ba bangata ho ya kamoo mongodi a e radileng kateng. Sengolweng sena ho na le molwantshi le molwantshuwa, bobedi e ba baphetwa ba sehlooho. E ba bona bao ditaba tsa sengolwa di thehwang hodima bona.

Se ka thehwa hodima ditaba tsa nnete kapa tsa boiqapelo e le ho fetisa molaetsa o itseng, ho ya ka morero wa mongodi. Mohlala, ditaba tse ka bontshang bobedi ho hloya melata kapa matswantle, tshebediso e mpe ya basadi le bana, mesebetsi e metle ya motho e ke ke ya pateha, mohale o tswa maroleng, jwalo jwalo.

2.2. MAKGETHA A PALE

Makgetha	Ditlhaloso
Sehlooho	Ke lentswe kapa mantswa ao mongodi a ka tshetlehang maikutlo le mehopolo ya hae hodima ona.
Poloto/Moralo	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ka poloto ho bolelwa kamano ya diketsahalo le kamoo di lotomantsweng kateng ho latela sebopeho sa diketsahalo tse paleng le kamoo e phetwang kateng. ○ Poloto ke tsela eo diketsahalo di hlahiswang le ho hlophiswa ka yona, kapa ke tsela eo di amanang ka yona ho hlahisa sephetho se lebelletsweng. ○ Poloto e theuwe hodimo kgohlano, kgohlano ke yona tshiya ya poloto hobane e thusa kgolong ya poloto. Qalong, baphetwa ba tobana le qaka kapa tsietsi eo hangata e rarollwang pheletsong ya pale. ○ Dintlha tsa poloto/ moralo ke tlhekelo, kgolo le tharahano, sehlohlolo, mothipoloho, phethelo kapa tharollo. E na le mofuta e meraro e leng: poloto ya tatelano e tlwaelehileng (A-Z ya diketsahalo), poloto e mahareng ha diketsahalo (e qala diketsahalo bohareng) le kgetlomorao/ho hetla morao (e thusa mmadi ho utlwisa hore diketsahalo/ditaba di fihlile jwang moo di leng teng).
Mefuta ya poloto	<p>Poloto ya tatelano e tlwaelehileng</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Mona mongodi o qala qalong hantle a re fe tlhaho le kgolo ya mophwetwa ho fihlela a ba moholo. Mofuta ona wa poloto o bitswa A-Z ya diketsahalo. Ha e le bonneteng ditaba tsa <i>Tutudu ha e patwe</i> di ne di tlameha ho qala ka tlhaho le kgolo ya Tutudu. Ha mongodi a ne a ile a sebedisa mofuta ona wa poloto paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i>, o ne a tlamehile ebe o qadile ka “Kgolo ya ka e bile boima haholo... tsa boseyeng ba ka ha ke di tsebe, mme ha ho motho ya mphetsetseng tsona ka botlalo” mme e le mongodi ya buang e seng Tutudu. <p>Poloto e mahareng</p> <p>Mongodi mona o qala ditaba tsa hae bohareng, a nto kgutlela morao kapa qalong ya dintho. Paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i>, mmadi o kopana le Tutudu a se a qetwa ho hirwa sekolong sa Sedibeng kgaolong ya Setlabotjha mme o tima mmadi tlhaho/tswaleho ya Tutudu. Ho pelo e ja serati, Tutudu o bua mantswa</p>

	<p>ana: “Kgolo ya ka e bile boima haholo... tsa boseyeng ba ka ha ke di tsebe, mme ha ho motho ya mphetetseng tsona ka botlalo.” Mongodi o sebedisa lewa lena hore mmadi a utlwisise hore Tutudu o hotse jwaloka ngwana pele e ba titjhere le ha abile le kgolo e utlwisang bohloko.</p>
	<p>Kgetlomorao/ ho hetla</p> <p>Mona mongodi o sebedisa lewa lena e le ho thusa mmadi ho utlwisisa hore ditaba/diketsahalo tsa pale di hlaha/tswaleha kae. Paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i>, Tutudu o phetela Dikgapane ka tsa kgolo e bohloko ya hae (Pelo e ja serati). “Kgolo ya ka e bile boima haholo... tsa boseyeng ba ka ha ke di tsebe, mme ha ho motho ya mphetetseng tsona ka botlalo.” Mongodi o sebedisa lewa lena. Ha ke phetelwa ho thwe mme o kene tlong a tetebetse maikutlo ke ho phoqwa ke mohlankana.” Mongodi o hetlisa mmadi morao ka mantswa ana hore a be le kutlwisiso e tebileng ka mophetwa enwa wa sehlooho.</p>
<p>Dintlha tsa moralo/poloto/ sekapoloto</p> <p>Tlhekelo/ selelekela</p>	<p>Dintlha tsa tlhekelo ke:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Sebaka/ tikoloho – tulo moo diketsahalo di etsahalang teng, mohlala: sekolong, ha ntate nyeo, motse selehae, motse setoropo jj. ○ Nako – Sejwalejwale, sekgalekgale, nako ya letsatsi. Sehla. ○ Baphetwa le kamano – madi, lerato, tshebetso jj. ○ Tlhasenyana ya kgohlano e a hlahiswa ho bonahala eka moya wa kgohlano o tla kunkela, ho tloha mona.
<p>Tikoloho le nako</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Di thusa ho bopela mmadi setshwantsho se hlakileng ka sebaka/tulo le nako (mehla efe). Sebaka sa diketsahalo paleng ena ke motseng wa Thabure e leng motse wa ditoropo o nang le sekolo sa Sedibeng. Tikoloho e hlaha e le motse setoropong moo ho nang le matlo a diRDP, tamene (ha Dimama), mehwanto ya boipelaetso, banna ba sebetsang mmileng le tsela eo Dikgapane a aparang ka yona, dikamano tsa bana ba sekolo le matitjhere, tshebediso ya difonofono, rakgwebo, lekgotlataolo la sekolo (SGB), Thokoza, dithunya. Tsohle tse di paka hore tikoloho ke ya motse setoropong le hore nako paleng ena ke ya sejwalejwale/ya kajeno.
<p>Kgolo/ kgwele Tharahano</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Tlhase ya kgohlano e a totobala mothating ona. ○ Molwantshi le molwantshuwa ba a pepeseha. ○ Ke moo ditaba di qalang ho rarahana teng. ○ Tsitsipano e holela pele. ○ Baphweta ba jarelana dibetsa mme maemo a ntse a mpefala le ho feta. Thebe o senya Tutudu lebitso (Matitjhereng, baneng ba sekolo, batswading le motseng). ○ Mafitofito a iponahatsa mothating ona mme mafitofito ao a hodisa kgohlano ho ya pele.
<p>Sehlohlo</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke moo ditaba di rarahaneng teng. ○ Ke tsullung ya diketsahalo, mona baphetwa ba fihlelwa ke tsitsipano e kgolo kelellong le mmeleng ya bona. ○ Ditshita tse bileng teng di fihla bokgutlong, mme ke moo re reng ho kgaoha moo ho kgwehlang. ○ Ditaba di mpefala hoo di ke keng tsa kgona ho kgutlela morao / ho senyehela pele ho feta mona. ○ Seso se phunyehele boladu.

Mothipoloho/ Tshenolo/ Thipoloho	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke moo tsitsipano le mafito di nyehlang teng. Baphetwa ba eellwa diphoso tsa bona. Tshwarelano e hlahella mohatong ona mme ya hlotsweng o a inehela. Ha ho sa tla ba le tharahano e nngwe empa ditaba di lokela ho lebisa pheletsong.
Tharollo/ phethelo	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke moo mongodi a bontshang pheletso ya diketsahalo, ○ Ke moo diketsahalo tsa baphetwa di neng di habile teng, e leng hore mathata a fedile, ditaba di boetse setlwaeding. ○ Thuto eo mongodi a neng a rerile ho e fetisetsa ho babadi e hlaha karolong ena. ○ E ka hlahiswa ka mokgwa o totobetseng kapa ho ya ka tshekamelo ya mongodi. ○ Batswadi ba ikopela tshwarelo ka boitshwaro ba bona bo bobbe ho Tutudu mme Thebe o a ahlolwa. Ho a tsebahala motseng ohle wa Thabure le Sedibeng hore Thebe ke yena ya neng a fehla morusu o mo kana ka lebaka la mona le lefufa leo a neng a na le lona ho Tutudu.
Sekapoloto	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke poloto e nyenyane kapa pokello ya diketsahalo tse mmalwa tse ahang tabana e itseng paleng. ○ Sekapoloto se na le kgokahano le poloto e ka sehloohong; se tlisa molemo, tharahano kapa se sisinya ho itseng, kapa hona ho tshheheta mookotaba o hlahiswang ke poloto e ka sehloohong. ○ Se tlatsetsa kgodisong ya poloto le mookotaba.
Kgohlano	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke mokokotlo wa buka. ○ Ke ha maikutlo a sa dumellane dipakeng tsa mophetwa ka boyena kapa pakeng tsa batho ba babedi kapa ho feta. ○ E hlola ho se dumellane dipakeng tsa baphetwa le tikoloho, nako, bodumedi, tjhebo ya dintho, tlholeho, j.j.
Mefuta ya kgohlano	<p>Kgohlano ya ka hare Ke kgohlano ya mophetwa ka boyena, o lwantshana le maikutlo a hae.</p> <p>Mohlala: Ntefeleng ha a le ha Tutudu mme a utlwa Tutudu a buisana le Dikgapane, o tlelwa ke kgohlano ya maikutlo. Tutudu le yena o fihlelwa ke kgohlano ena ya maikutlo nakong eo a neng a nahana hore a se ye kerekeng a mpe a phuthe mehaswana ya hae a falle Thabure. E iponahatsa hape le nakong eo a lokelang ho ya sekolong nakong eo baithuti ba ntseng ba hwanta.</p> <p>Kgohlano ya ka ntle Ena ke yona e bang tshiya/mokokotlo boholong ba dingolwa (pale le tshwantshiso). Kgohlano ena e ba pakeng tsa baphetwa moo re ka bonang ba lwantshana ka mantswa, ba tshwarana ka matshoho, ba rerelana bobbe, jj.</p> <p>Ka nako e nngwe e ka ba ya mophetwa le tumelo (setso/bokeresete), tlhaho, tikoloho, melao, semorabe. Kgohlano e ka paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i> ke ya ka ntle, Tutudu le basebetsimmoho ba hae (Thebe) le tikoloho (Setlabotjha sa moditjhaba le matitjhere a moferefere a Thabure).</p>
Mokgwa oo pale e phetwang ka wona le seabo sa mophethi	<p>Pale e ka phetwa e itshetlehile hodima lehlakore la mopheti ya bileng le seabo kapa ya phetetsweng kapa ya tsebang tsohle.</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Mopheti ke yena ya alang leleme phate ka diketsahalo ka ho pheta pale a tebesitse maikutlo a hae ntlheng eo a lakatsang ho e fetisetsa babading. ○ Seabo sa hae ke ho/bopa baphetwa ho ya ka diketso le dipuo tsa bona tse tla senolang dimelo tsa bona.

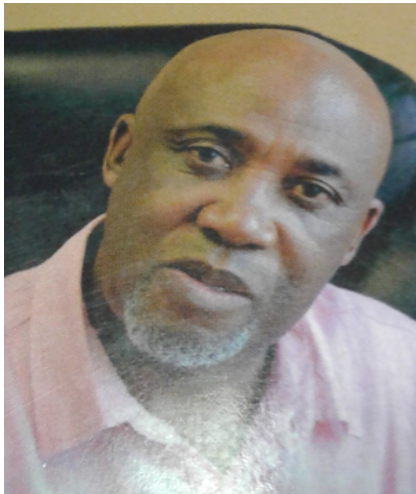
	<ul style="list-style-type: none"> ○ O tla tsamaya a bopa tshobotsi ya mophetwa kapa baphetwa ba bang. O sebedisa kgetho e itseng ya mantswe, tikoloho, sebaka le nako ho ntshetsa diketsahalo pele. ○ Kgetho ya hae ya tikoloho le nako di thusa ho hodisa poloto di ntse di tshetswa ke kgohlano.
Mookotaba	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke ntlhakgolo/tabataba e fuperweng ke pale. Paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i>, mookotaba ke lefufa le mona/lehloyo la melata/baditjhaba (Lekomfere). O tla tlameha ho latela metjha yohle ya diketsahalo ho totobatsa dintlha tse tiisang mookotaba ona. Thebe o na le lefufa le mona ha a bona titjhere Tutudu a ipabola ka makgethe mosebetsing wa hae, sekolong sa Sedibeng. O mo monela le ho ba mohono hoo a rerang hore a tebelwe mosebetsing ka ho mmua hampe.
Molaetsa	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke thuto/keletso eo mongodi a e arolelanang le babadi kapa eo mmadi a ithutileng yona kamora ho bala pale. Paleng ya <i>Tutudu ha e patwe</i>, re ithuta hore ke ntho e mpe ho monela motho e mong moo o ka qetellang o mo rerela bobbe ba hore a hlouwe ke setjhaba le hore a fellwe ke mosebetsi.
Baphetwa Baphetwa ba ka ba jwang?	<p>Baphetwa ke batho ba boiqapeolo ba phethahatsang diketsahalo le menahano paleng.</p> <p>Baphetwa ba na le sebopeho se kgohlelang hantle le maemo a ditaba ho fetisa mookotaba le molaetsa wa pale.</p> <p>Mophetwa ya tjhitja</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Baphetwa ba tjhitja/kgidikwe e ka ba baphetwa ba sehlooho paleng, ba na le semelo se rarahaneng, ba fetoha ka tsela e itseng e bohlokwa haholo ho ya ka diketsahalo tsa pale. <p>Mophetwa ya sephara/sepapetlwa/ntlanngwe</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Mophetwa enwa ha a fetohle mme ha ba fetolwe ke diketsahalo tse ntseng di rwalellana paleng.
Mefuta ya baphetwa	<p>Baphetwa ba sehlooho</p> <p>Molwantshuwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Molwantshuwa ke leqosa le ka sehloohong le ntshetsang pale pele, hangata ke yena mophetwa ya tobanang le mathata a mangata paleng. • Molwantshuwa ke mophetwa eo ditaba tsa hae di latelwang haholo ke mmadi mme eo molwantsi a leng kgahlanong le yena. • Molwantshuwa ke mophetwa ya nang le sepheo seo a batlang ho se fihlela, o anngwa ke kgohlano e teng ditabeng, ka lebaka leo o ba bohareng ba diketsahalo tse etsahalang. • O etsa diqeto tsa bohlokwa tse ka sehloohong mme qetellong o fetoha lehlatsipa le lwantshetswang diqeto tseo. • Mongodi o sebedisa molwantshuwa ka sepheo sa ho fihlella ditabelo tsa hae. • A ka ba sephara kapa a ka ba sepapetlwa ho fihlela sepheopheo sa mongodi. <p>Molwantshi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ke mophetwa ya kgahlanong le dikatleho tsa molwantshuwa.

	<ul style="list-style-type: none"> • E ka ba mophetwa wa sehlooho, a ka ba tjitja kapa sepapetlwa e le ho ntshetsa kgohlano pele. <p>Baphetwa ba tlatsetso</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ke baphetwa ba ntshetsang diketsahalo pale pele le kgodisong ya poloto, ka ho thusa molwantshuwa kapa molwantshi. Ha ba na seabo se sekaalokaalo paleng. Ka lebaka leo ba ka hlaloseha ka semelo se le seng feela.
<p>Semelo sa baphetwa</p>	<p>Semelo ke sebopeho sa mophetwa seo re sa kgoneng ho se bona ka mahlo. Se fapane haholo le sebopeho sa mmele seo re kgonang ho se hlalosa ka ho sheba motho eo re buang ka yena ka mahlo feela. Re ka re motho o motenya kapa o molelele ka ho mo sheba feela empa re ke ke ra kgona hore motho o mohau re e so bone diketso tsa hae tse bontshang semelo seo.</p> <p>Dintlha tsena tse latelang di ka thusa ho pepesa le ho manolla semelo sa baphetwa ekasitana le hona ho bopa semelo sa mophetwa:</p> <p>Dipuo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Semelo sa mophetwa se ka pepeswa ke dipuo tsa mongodi. Dipuo tsa baphetwa ba bang ka mophetwa e mong le tsona di ka senola semelo sa mophetwa. Dipuo tsa mophetwa ka boyena le tsona di ka re senolela semelo sa hae. <p>Moaparo wa mophetwa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mokgwa oo mophetwa a aparang ka wona o re senolela hore ke motho wa semelo se jwang. <p>Menahano le mehopolo ya mophetwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Menahano le mehopolo ya mophetwa e senolwa boinotshing ba hae. E pepeswa nakong eo mophetwa a ntseng a bua a le mong kapa a ntseng a ipuisa. Ha mophetwa a bua a le mong re reng o boipuisong. <p>Diketso tsa mophetwa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Diketso tsa mophetwa le tsona di senola semelo sa hae. Diketso tsa mophetwa di ka ba mpe hoo re senolelwang ke tsona hore o pelo e mpe kapa tsa e ba ntle hoo re senolelwang hore o lerato. <p>Tikoloho le nako</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tikoloho le nako eo mophetwa a phelang ho yona di thusa mmadi ka semelo sa mophetwa/baphetwa. Dintlha tsena di momahane mmoho ha di arohane. <p>Thehello ya mabitso</p> <ul style="list-style-type: none"> • Thehello ya mabitso e pepesa botho ba mophetwa. Hopola maele a na a Basotho a re, 'Bitso lebe ke seromo.' Thebe o thibella dintle tsa Tutudu hore di se bonwe/bonahale mahlong a bana ba sekolo, basebetsimmoho le setjhabeng ka lebaka la mona le lefufa.
<p>Molanako</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Tatellano ya ditaba sengolweng. Ke letoto la diketsahalo tseo mongodi a di hlahisang, mme di hokahana le ho bopa ngatana; di na le selelekela, mmele le qetelo.

Sehalo le maikutlo	<ul style="list-style-type: none"> • Kgetho e hlokolosi ya mantswa e thusa ho bopa sehalo le tlhahiso ya maikutlo a mongodi mme seo se ka ama maikutlo a mmadi ka tsela e itseng. Mohlala, maikutlo a mongodi a ka hlahisa sehalo se bontshang thabo, tlhonamo, maswabi, se kgothatsang jj. Mmadi o ba le maikutlo a tshwabo ka mmaNtefeleng ha a eletsa moradi ho ratana le titjhere eo e leng motswadi ho Ntefeleng. Ke ba le maikutlo a nyahameng ho bona titjhere Thebe a nwa jwala nakong eo a lokelang ho ruta bana ka yona kapa ho hulela bana ba bashemane tameneng mme a ba rekele jwala.
Sepheho se sa lebellwang	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke moo mongodi a sebedisang lewa la ho ngoka babadi ka ho ba lahlisa mohlala wa seo ba neng ba sa se lebella.
Tomatso ya tshwantshisong	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ke moo babadi ba tsebang ho feta baphetwa ka bo bona ka tse ding tsa diketsahalo tseo baphetwa ba sa di tsebeng.

2.3 Kgutsufatso ka tsa mongodi:

Karolong ena, o tla fumana ditaba ka mongodi le makgetha a manollo ya pale. Di tla o thusa ka nako eo o balang le ho araba dipotso paleng ena.



Ngaka Mathene Mahanke o holetse motsaneng wa Mahankeng, Qwaqwa. O fumane lengolo la materiki ka selemo sa 1975. A ntshetsa dithuto tsa hae pele mme a fihlella mangolo a latelang: BA Honours ka selemo sa 1981, MA ka selemo sa 2010 le lengolo la bongaka (PhD) ka selemo sa 2014. Ngaka Mahanke ha se mongodi feela, o ipabotse dithutong, a ba le seabo se seholo puong ya Sesotho (botlhahlobing le PanSALB) hara tse ding. O ngotse dibuka tse ka bang robedi ka palo (tse kenyeletsang dipalekgutshwe, ditshwantshiso le pale).

3. MANOLLO YA TUTUDU HA E PATWE

TUTUDU



(E nkuwe ho <https://unsplash.com/photos/hill>)

Moithuti ya kgabane, ha re kene kgabong ya ha manolla pale ya rona *Tutudu ha e patwe*

3.1. Tlhaloso ya Sehlooho

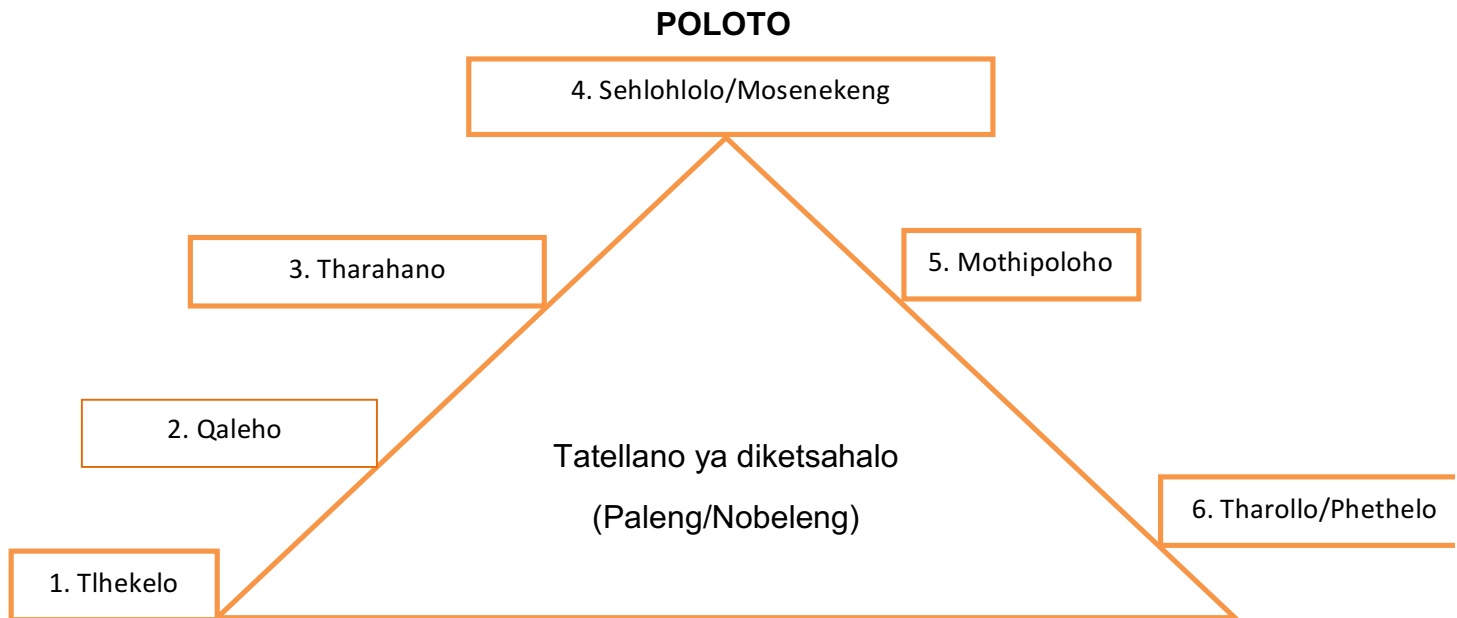
Tutudu ke qubu ya mobu e kgolohadi e bopehileng jwalo ka thajana kapa leralla le ka bonwang ke motho e mong le e mong.

Mongodi o tshwantshanya mesebetsi le diketso tsa mophetwa wa sehlooho Selosenqakile Tutudu le tutudu ya mobu, e dulang e pepesehile ka nako tsohle ho sa tsotellwe maemo. Kahoo re bona mesebetsi ya mophetwa wa sehlooho e leng, Selosenqakile Tutudu e hlahiswa e le meholo jwalo ka tutudu ya mobu, mehlala:

- Ho tlisa diphetoho tsamaisong ya sekolo
- Ho fetola mekgwa le ditlwaelo tsa baithuti le tsa matitjhere.
- Ho bina ho tlisang tjheseho, tjantjello le kgahleho.
- Ho letswa ha tshepe ka tsela e sa tlwaelehang hore le batho ba Motseng ba e utlwe.
- Bohlweki ba ka phaposing borutelo le tikolohong ya sekolo ka kakaretso, j.j.

3.2. POLOTO / MORALO

Moithuti, mona o hlahosetswa ka dintlha tsa poloto kapa moralo. E leng, tsela eo diketsahalo paleng di radilweng ka yona.



3.2.1 Tlhekelo

- Ke tlhahiso ya **baphetwa**, ba hlahellang bukeng ya **Tutudu ha e patwe** ba akgang ba boletsweng ka hodimo.
- E pheta e hlahisa **tikoloho**, e leng **sebaka** seo diketsahalo di etsahalang ho sona, **nako** eo di etsahalang ka yona hammoho le maemo ao di etsahalang tlasa ona. Diketsahalo tsa **Tutudu ha e Patwe**, boholo di etsahalla Thabure e leng metse ya ditoropo, nakong ya mehleng ya Demokerasi, moo tlhaboloho e leng ntho ya bohlokwa. Ke kahoo ho nang le sekolo, hammoho le yona kereke, mme re bona le batho ba buisana ka diselefounu. Ke nako eo tshirelletso ya ditokelo tsa batho e leng ya bohlokwa. Ke kahoo ho hirwa ha titjhere ho itshetlehleng hodima dipuisano le tumellano ya lekgotla le hlwayang bahiruwa. Re boetse re fumana le mapolesa a sirelletsang ba futuhelwang ka morero wa ho ntshwa kotsi jwalo kaha mapolesa a ne a sireletsa Tutudu ka ho tshwara ba neng ba senya motseng wa hae.
- E phete hape e hlahise sesosa sa kgohlano, bukeng ena ya **Tutudu ha e patwe**. Sesosa sa kgohlano ke mona/ mohono kapa lefufa leo Thebe le ba bang ba nang le lona ho Tutudu hobane e se letswalla la Thabure. Takatso ya Thebe e ne e le ho bona Tutudu a felletswe ke mosebetsi mme sebakeng sa hae ho kene ngwana wa Thabure.

3.2.2 Qaleho

- Ke moo mathata a **baphetwa** a qalehang teng. Ho hlakile hore Molwantshuwa le Molwantshi ke mang le hore batshehetsi ba bona ke bomang. Kgohlano le yona e a hlaka mothating ona, haholo ya ka ntle. Qaleho ya mathata paleng ena, e hlaha nakong eo Tutudu a rerehwang mamena ke Thebe le baetsana ba hae ha Dimama.
- Dimama o hlohlelletsa sesosa sa kgohlano ka hore boThebe ba etsa phoso ka ho dumella molata ho ba phedisa ka thata kapa ho ba jesetsa kgwebeleng. Dimama ha a mo tsebe le ho mo tseba Tutudu empa o hlohlelletsa boThebe ho mo tshela maraba hore a tebelwe Sedibeng le Thabure.

3.2.3 Tharahano/ kgolo ya kgohlano

- Tharahano ke karolo eo ho yona boholo ba diketsahalo bo etsahalang teng. Ke moo ditaba di tswelang pele ka lebaka la kgolo ya kgohlano le tholwana ya morusu. Mathata a molwantshuwa a ba mangata, molwantshi o ngangella morusong oo a o etsang, mme mathata ao a iphetola mafitofito a rarahaneng, a tiileng.
- Paleng ya **Tutudu ha e patwe**, tharahano e hlaha ha baphetwa ba bang ba dumellanang le Thebe le mokgopi wa hae wa Letsheng ba kenyelletsa le bana ba sekolo ba itshwereng hampe e leng: boThabang. Ke mona moo ho bang le mahlakore a mabedi a iponahatsang kaha Tselapedi, Ntefeleng le Dikgapane ba a iponahatsa hore ba wela lehlakoreng la botshehetsi ba Tutudu.
- Thebe o etsa mmomori wa ho diha Tutudu mme o tshela setjhaba moya o mobe ka bua leshano le ho etselletsa Tutudu. Setjhaba sa Thabure se dumela seo Thebe a se buang ka Tutudu.
- Setjhaba se etsa merusu ya boipelaetso, se etsa tshenyiso sekolong ka tshusumetso ya Thebe. Ba bang ba baahi ba kena teronkong, empa ka morao ho mona ba bang ba buleha mahlo ba bona hore Thebe o ba kentse mathateng le ntweng (ditabeng tsa) ya hae le Tutudu.
- Dikgapane e ne e le e mong wa batho ba neng ba lebelletswe Letsheng empa a kweneha hoba Tutudu a fihle.
- Ntefeleng ke moithuti ya qhekanyeditsweng ke Thebe ka ho amohela leano la ho rongwa hore a kene dikobong tsa Tutudu. Qetellong o fetohela Thebe ka ho tsebisa setjhaba hore tsohle tseo a di entseng ke merero ya Thebe.

3.2.4 Sehlohlolo

- Ke tsullung ya diketsahalo, mona mmadi o fihlelwa ke tsitsipano le tshabo e kgolo kelellong le mmeleng.
- Ditshita tse bileng teng di fihla bokgutlong, mme ke moo re reng ho kgaoha moo ho kgwehlang.
- Ditaba di mpefala hona hoo di ke keng tsa kgona ho senyeha ho feta mona.
- Sesu se phunyehile
- boladu.

Bukeng ya **Tutudu ha e patwe** sehlohlolo ke moo Ntefeleng a hlahisang nnete ya hore Tutudu ha a na molato. Tsena tsohle e bile mmomori o radilweng ke Thebe.

3.2.5 Mothipoloho

Ke diketso tsohle tse latelang sehlohlolo, mona diketsahalo di thinyetsa hosele, ho a hlaka hore di ya pheletsong jwale, mme le tharollo e se e bonelwa haufi. Ha ho sa tla ba le tharahano e nngwe empa ditaba di lokela ho lebisana pheletsong.

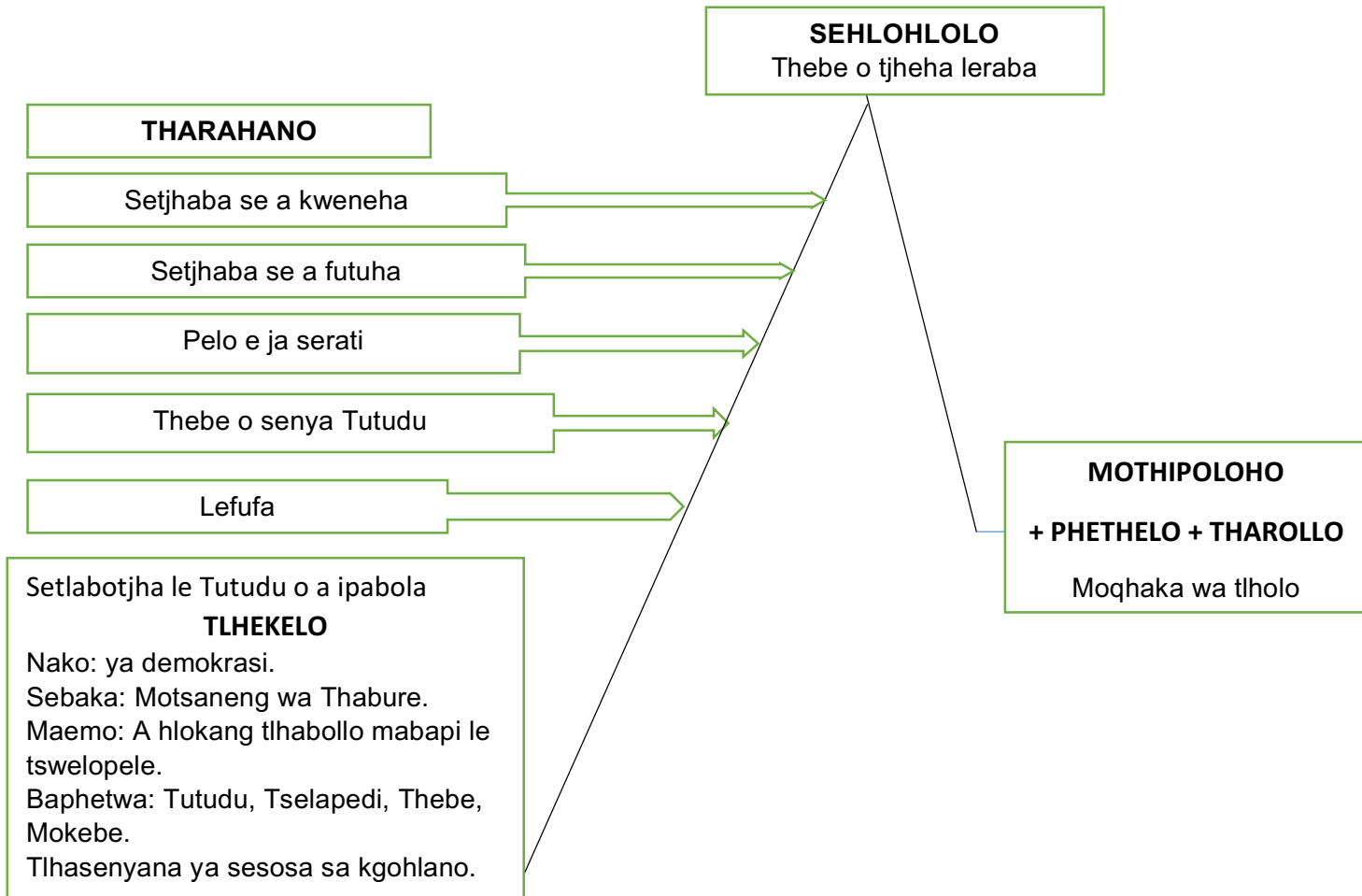
Bukeng ya **Tutudu ha e patwe** mothipoloho re o bona ha Tutudu a letsa tshepe mme mmomori o qhalana mme baithuti bohle ba fella mofolong. Tutudu a tsosa mosuwehlooho morolo.

3.2.6 Tharollo

- Ke moo mongodi a bontshang pheletso ya diketsahalo.
- Moo diketsahalo tsa baphetwa di neng di habile teng.
- Thuto eo mongodi a neng a rerile ho e fetisetsa ho babadi e hlaha karolong ena.
- E ka hlahiswa ka mokgwa o totobetseng kapa ka tshekamelo ya mongodi.
- Molwantshuwa o lokela ho bonahala, hore o a hlola kapa o a hlolwa.
- Molwantshi o lokela ho bonahala, hore o a hlola kapa o a hlolwa
- Ditshita tse neng di ikentse mafito le tsona di a phutholoha mme sena se lebisa phokotsehong ya ditaba.

Bukeng ya **Tutudu ha e patwe** re bona ha Thebe a hlolwa mme Tutudu a hlola.

SEFATE SA MORALO WA TUTUDU HA E PATWE HO YA KA DIHLOOHO



3.3 KGUTSUFATSO YA PALE

Tutudu ke kgutsana. Mmae o mo imile a sa nyalwa, mme ntatae a itatola ditaba tseo. Ka lebaka leo mmae a tetebele maikutlo haholo mme a hloka hala kamora hore a belehe. Tutudu o hodiswa ke malomae. Mohatsa malomae o ne a sa mo rate, o mo reha lebitso la Selosanqakile, leo ka lona a neng a hlile a totobatsa hore o tlanngwe ka ntho eo a sa e rateng. Tutudu o hola kgolo e bohloko mme malomae o sitwa ho mo namolela empa lerato la malomae ho yena le hlaka mohla malomae a neng a le lekgatheng la ho hloka hala. O mmolella hore o ne a ntse a mmolokela tjehelete sephiring mme o mo eletsa hore a e sebedise bakeng sa ho ithuta. O mo kgothalletsa ho ithuta hobane ke thuto feela e tla mo lopolla bokgobeng ba ho phela ka thata.

Tutudu o feela a ithuta a ba a fumana lengolo la botitjhere. Mosebetsi wona ha a ka a o fumana habonolo, hoba o ile a ba a tshwanela ho sebetsa dikonterakeng, a tjheka mekoti ka kgarafu le peke. Ka nako ena a ithuta ho tswela pele a ba a fumana lengolo la BA Junibesithing ya Aforika Borwa.

Sekgeo sa mosebetsi wa botitjhere sa hlaha sekolong sa Sedibeng, mme Tutudu kenya kopo ya mosebetsi oo. Mohla letsatsi la ho iketela mosebetsi, Tutudu a makatsa bahlahlobi ba hae ka ho kena a le sehlahlo, a itsebisa le pele modulasetulo a mo tsebisa. A araba dipotso le pele di botswa. A qetella a ipoletse hore yena ke Selosenqakile Tutudu, mme a tshepisa hore o tla sebedisana le mosuwehloho ho beha sekolo sehlohlolong.

Tutudu o qetella a hirilwe leha boholo ba ditho tsa Lekgotlataolo ya Sekolo di ne di batla hore ho nkwe ngwana wa mobu, e le wa Thabure. Mohla dikolo di bulwang Tutudu a fetola ditaba. Ha moletsatshepe a e tidinya ka monyebe, Tutudu a e phamola a e letsa hore bohle ba phahame. A ipha mosebetsi wa ho otlolla mela ya baithuti. A etsa mmimo hore e be o hlasimollang le ho qalella ho ruta hona letsatsing la pele.

Diphetoho tsena leha e ne e le tse sekametseng botleng di ne di sa kgahle le ho thabisa bohle. Ditaba boholo di buelwa ha Dimama moo matitjhere a nwang teng kamora nako ya sekolo. Bohle ba kgobokana moo ntle le mosuwehloho Tselapedi hammoho le Tutudu. Thebe e leng mosuwe wa kgale sekolong sa Sedibeng, a etella pele morero wa hore Tutudu a hlokiswe botsitso sekolong a sa fihla, hobane o bonahala a kenakenana le boiketlo ba matitjhere. Le yena Dimama ka boyena leha a sa tsebe Tutudu hantle, o a ipelaetsa hobane matitjhere ha a sa tla ha hae (jwaleng) jwalo ka tlwaelo/pele.

Thebe o fehla morusu ka ho bolella baithuti, Lekgotlataolo ya Sekolo le setjhaba sohle ka dimpe tsa Tutudu. O bolela hore Tutudu o sotla bana ba sekolo hobane moo e se ha habo. Bana ba ya sekolong ba kgikgitha, ha ba sa na le nako ya kgefutso, ba hediswa le jwang bo potipotileng sekolo moo ba ka n nang ba longwa ke dinoha. Thebe o a atleha morerong wa hae hobane merusu e bile teng sekolong sa Sedibeng le motseng wa Thabure.

Dikgapane ke mosuwetsana ya neng a sebetsa le boTutudu sekolong sa Sedibeng mme o kgahlilwe ke Tutudu le yena, o romella Tutudu molaetsa ka selefounu hore a se ke a itliahisa kapa ho iponahatsa sekolong hobane setjhaba se ne se bokane ho ya bona ha a ntshwa ka ntshwe di sa fohlwa. Ntefelling e leng moithuti wa sehlopha sa leshome le metso e mmedi sekolong, eo le yena a neng a se a kgahlilwe ke Tutudu mme o atleha ho sirelletsa thepa ya ntlo ya Tutudu matsohong a barutwana ba neng ba batla ho e senya ka ho letsetsa mapolesa. Mapolesa a fihla le ho shapa bashemane ba neng ba le morerong wa ho senyetsa Tutudu thepa ya ka tlong.

Sekolo sa Sedibeng se kwalwa nakwana ka lebaka la moferefere o neng o le teng sekolong. Ke nakong ena eo lerato la Tutudu le Dikgapane le totang. Ka lebaka la ho kwalwa ha sekolo Dikgapane o rera nka leeto ho ya ha habo ho ya kumela mmae ka tsa mohlankana e motjha eo a ratanang le yena bophelong ba hae. Tutudu o kgetha ho sala a batlana le tjhelete ya ho thusa ho lokolla batshwaruwa ba merusu tjhankaneng.

Thebe o boela o kenya Tutudu maqakabetsing ka ho susumelletsa Ntefeleng ho ya robala dikobong tsa Tutudu jwalo kaha eka ba ne ba robotse mmoho. Setjhaba sa fihla se phuthehile le Dikgapane ya neng a fumane molaetsa o reng a ke ke a hlola a bona Tutudu. O fihla a fehile matshwafo ho tla bona se etsahetseng, kaha mapolesa a ne a bitsitswe hore a tlo tshwara Tutudu. Ntefeleng a ema lehlakoreng la Tutudu hore tseo tsohle e ne e mpa e le leraba le thehilweng ke Thebe ho kenya Tutudu maqakabetsing. O re Tutudu ha a mo dumella ho robala dikobong tsa hae, ba fihla a ntse a mo leleka. Setjhaba sa qala ho buleha mahlo ka merero ya Thebe le hona ho utlwisisa botho ba Tutudu. Bohle ba neng ba sitetswe Tutudu ba ikopela tshwarelo. Tutudu o qetella a phela ka kgotso le ka thabo hammoho le Dikgapane. O boela ho ikgapela dipelo tsa setjhaba ka kakaretso kamora tsohle tse etsahetseng. Thebe o a hlolwa.


3.4 KGUTSUFATSO YA KGAOLO KA NNGWE

Moithuti ya ratehang, jwale, ditaba tsa buka ya pale di kgutsufaditswe ho ya ka dikgaolo mothating ona. Sepheo ke ho o nolofaletsisa yona, mantswe kapa dipolelwana tse sa utlwisiseheng di hlalositse qetellong ya kgutsufatso ka nngwe. Ho boetse ho na le dipotso tse kgutshwane le dikarabo tsa tsona ho o tataisa.

Kgaolo 1: Setlabotjha

- Ke tsatsi la pele ha ho bulwa ha dikolo.
- Sekolong ho utlwahala tshepe e letswang ka mokgwa o fapaneng le wa mehleng.
- Baithuti le matijhere ba potlakela sekolong.
- Mela ya baithuti e a otlooha, e otlohlwa ke setlabotjha (mofihli) sekolong.
- Baithuti ba binela pina fatshe empa setlabotjha (mofihli) o e phamolela le ho e binela hodimo.
- Mosuwehlooho o amohela bohle le ho tsebisa matijhere a mabedi a matjha e leng Tutudu le Mokebe.
- Tutudu o ruta bana bohlweki le ho hlompha batho ba baholo.
- Tutudu o qala ho ruta letsatsing la pele dikolo di butswa, bana ba maketse ebile ba tenehile hobane ba qala ho bona sena se etsahala.
- Tutudu o batlela bana dibuka ho mosuwehlooho ya di lokollang ka lekgonono.
- Mosuwehlooho o hopola tsa mohla Tutudu a neng a tlilo iketela mosebetsi, o ipotsa hore na ebe o entse kgetho e nepahetseng.
- Matijhere a ya ha Dimama jwaleng, ba qoqa ka ditaba tsa letsatsi moo ho hlahellang ho se kgotsofalle Tutudu.
- Dikgapane o utlwa lerato leo a nang le lona ho Tutudu.
- Mmatselapedi o leka ho qoqela Tselapedi tseo a di utlwileng empa Tselapedi o kgathatsehile hoo a sa batleng ho qoqa.

Tlhaloso ya mantswe/dipolelwana

Leqephe	Mantswe/dipolelwana	Tlhaloso
21	A e phamola	Ho e nka ka matla.
24	Ditsohaphora di ntseng di e tla di hulanya maoto.	Batho ba tsohang motsheare/ batho ba tshoha nako e se e ile.
24	Hodimo mane matswapong . 	Ke moo dithaba kapa dithajana tse pedi di kopanang teng.
24	Ke hona mona moo ditilatile di kopanang teng.	Batho ba bangata.
25	Pula e phalla ka sekgahla se matla.	Ka sefutho se seholo.
25	Eitse sephoko se sa re se hlekela moya.	Motho ya qalang pina.
26	Ho hlahella pooaneng	Pepeneng/ ho hlahella moo ba bonwang/ sebaeng.
27	Dipapading ke sebabole	O tseba dipapadi.
27	A ema kgekgenene	A ema a sa sisinyehe/ a ema tlekelele.
27	Ya e ba lerefefo	Ba ema ka nako tse fapakaneng.

29	A re thinkgwi!	A tjeka a potlakile.
30	Bukeng eo a e shwatoloditseng.	Ho nka ka mahahapa/ka kang.
30	A hwanta.	ho tsamaya ka pele.
31	Ba qhwaolotse kobo sehwele.	Ba iketlile.
31	A ba jwetsa masaakokometse.	Taba tse thata/komela.
31	Tau di mesana	Batho ba basadi.
32	Ba qobokisana	Ba lelekisana le ntse le ya kwana le kwana.
32	Ngwaholakola	Selemo se ka pele ho se fetileng

Dipotso

1. Ke hobaneng Tutudu a rehilwe lebitso la Selosenqakile. (2)

2. Ke eng eo e ileng ya batla e qabanya Tutudu le Tselapedi. (2)

3. Bapisa phapano e teng pakeng tsa boitshwaro ba Mokebe le Tutudu mohla ba neng ba tsebiswa ke Tselapedi tsatsing la pele. (2)

4. Na o dumellana le maikutlo a matitjhere a neng a le kgahlanong le diketso tsa Tutudu sekolong letsatsing la pele. Tshehetsa karabo ya hao. (2)

5. Ha o ne o le Tutudu o ne o ka etsa jwang hore matitjhere a mang a kgeme mmoho le wena. (2)

Dikarabo

- O le rehilwe ke mosadi wa malome wa hae, e le ha a kgokehile ke ho hodisa ngwana eo e seng wa hae. ✓✓ (2)
- Ke ha Tutudu a ne a batla hore baithuti ba fuwe dibuka letsatsing la pele la ho bulwa ha dikolo. ✓✓ (2)
- Mokebe o ne a le monyebe ha Tutudu a ne a le mafolofolo. ✓✓ (2)
- Tjhe: diketso tsa Tutudu di ne di nepahetse hobane o ne a batla hore dintho di tsamaye hantle ho tloha letsatsing la pele.

Kapa


E: diketso tsa Tutudu di ne di fosahetse hobane di ne di bontsha motho ya batlang ho sebetsa a le mong empa e le hona a fihla. ✓✓ (2)

5. - Ke ne ke tla kopa mosuwehlooho ho bitsa kopano ke tlo rerisana le matijhere a mang.
 - Ke ne ke tla ithuta kamoo dintho di etswang kateng sekolong pele ke fana ka ditlhahiso tsa ka. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 2: Tutudu o wa ipabola

- Tutudu o tsoha hoseng o itokisetsa ho ya sekolong.
- O otlolla diphahlo tse neng di se di ntse di otlolotswe, o bontsha dieta haholo.
- O tidinya tshepe hape, baithuti ba ema meleng e otlohileng.
- O phokola le ho bina difela tse tharo pele mosuwehlooho a ka qala ka ditaba tsa letsatsi.
- Matijhere a mang a fihla ka morao nako ya sekolo, ba se ba potlakile ba bang ba kgeleletse dikgororo.
- Dikgapane o komela matijhere a mang ka ho fihla morao nakong ya sekolo.
- Mmanthoto o tla sekolong a tahlilwe ho tla rohaka Dikgapane hore o ruta bana ba banana ka tsa bophelo bo botle le boitshwaro, o hloleha ho etsa jwalo ka lebaka la botahwa.
- Nthoto o ya itshihlolla.
- Mosuwehlooho o kgalemela matijhere ka ho fihla kamora nako, o ba bontsha bohleki bo ka diphaposing tse pedi tsa ho rutela tsa Tutudu.
- Tutudu o kwetlisa bashanyana ba sekolo bolo ya maoto.
- Tutudu e ba setho se matla sa dibini tsa kereke.
- Tutudu o kopela dibini tsa kereke le sehlopha sa sekolo sa bolo dithuso ho ntate Seipobi.

Leqephe	Mantswe/polelwana	Tlhaloso
40	A di borosola .	A di bontsha.
41	Ba ema dipasha/pashasha .	Ba ema ba otlolotse mmele.
41	A hlaha eka kgolabolokwe .	Ke kokwanyana e thetang polokwe. 
41	A kgwaqeditse ka mahlong .	A tiisitse/ a sa tshehe.
43	O tla tswa kobo di fokaela.	O tla tswa ho le hobe/ a baleha/o sa hetle moroa.
45	Dihlaha tsa bommamasianoke .	

		
49	O ka e lwabela	O ka e palama ka potlako
49	A se a e na le kgwao.	Ho belaela/ho ngongoreha/tletlebo/sello.
49	Enwa ya mo phubolang molomo.	Ya mo thodisang.

Dipotso

1. Tutudu ke mophetwa ya ithatang haholo. Fana ka ntho tse PEDI tse totobatsang sena. (2)

2. Akaretsa ka polelo e LE NNGWE diketsahalo tsa letsatsi la bobedi Tutudu a le sekolong. (2)

3. Hlalosa kamoo mantswa le diketso tsa mosuwehlooho di roteditseng kgohlano kateng dipakeng tsa Tutudu le matitjhere a mang. (2)

4. Hlalosa kamoo Manthoto a heleditseng semelo sa Dikgapane kateng. (2)

5. Diketso tsa Tutudu di qholotsa maikutlo a jwang ka hare ho wena? (2)

Dikarabo

1. - Dieta di letse di bentshitswe ka la maobane empa hoseng a boela a di bentsha hape.
- Hemepe e ne e siditswe ka makgetha ka la maobane empa a boela a e otlolla hape hoseng.
- Metshetshe e ne e lebahangwa ka makgethe.

- Ha a qeta ho ja a hlatswa dijana le meno. ✓✓ (2)
- 2. - O phamola senotlolo matsohong a mosuwelooho a ba a mo bulela heke le pele a ka theoha
 - O phamola tshepe matsohong a moletsatshepe ntle le puo a e tidinya.
 - O phokola le ho bina difela tse tharo ka ho latellana.
 - Hoba sekolo se tswe o kwetlisa bashanyana ba bolo.
 - O bintsha dibini tsa kereke.
 - O ya ho ntate Seipobi ho ya kopela thimi ya sekolo le dibini tsa kereke dithuso. ✓✓ (2)
- 3. Mosuwelooho o ile a bitsa kopano e potlakileng moo a ileng a kgalema matitjhere ka ho fihla ka morao nako ka lebaka la mafolofolo a Tutudu, a ba a ba bontsha bohlweki ba diphaposi tsa Tutudu. Hona ha se ke ha thabisa matitjhere a mang. ✓✓ (2)
- 4. Nthoto o ne a itshwere hampe o se a bile a kgutletse morao kapa a ithwetse. Ketsahalo ena kgannetse Mmanthoto ho ya sekolong ho ilo rokwa le ho jwetsa Dikgapane diptjhamathe ka ho ba senyetsa bana. ✓✓ (2)
- 5. Ditaba tsena ha di kgolehe hobane ha ho bonolo ha o fihla sebakeng se setjha hore o be o se o nka taolo ya tsohle; bohlweki, dithuto, mmimo sekolong, boitshwaro, dipapadi, mmimo kerekeng le ho ya kopa dithuso ho borakgwebo. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 3: Lefufa

- Ralefapha le sehlopha sa hae ba fihla sekolong ba sa lebellwa, ba fumana dintho di fetohetse botleng, o fapha le ho rorisa matitjhere ka mosebetsi o motle.
- Matitjhere a utlwahala a na le lefufa le lekgonono ka dintle tse tlištsweng ke Tutudu.
- Thebe o tshela Dikgapane moya o mobe malebana le Tutudu.
- Thebe o tshela Motsamai moya o mobe ka mashano malebana le Tutudu.
- Thebe o etela modulasetulo wa Lekgotlataolo ya sekolo ntate Matsepe mme o mo bolella mashano ka bobbe bo tlišwang ke Tutudu sekolong. O qetella ka ho kgothalletsa Dimama ho mo thusa hore Tutudu a tebelwe.

Leqephe	Mantswe/ dipolelwana	Tlhaloso
51	Ditiletile	Batho ba bangata
54	Ntja ha e tshetse molapo ke boraki	Motho ha a le ditjhabeng o a ikokobetsa
55	Modulaqhowa	O lebela hore dira di se ke tsa kena di sa lebellwa/sehlwela
58	A se ke a setlela	A se ke a tsitsa
58	Tidimahadi	Ngaka ya popota/sebele
58	Ntja e qate mohatla	A swabe/ho honyetsa matla kapa mafolofolo
58	Bobotheha	Bososela

Dipotso

1. Fana ka mabitso a baphetwa ba bararo ba neng ba le ntsweleng hore Tutudu a lelekwe sekolong. (3)

2. Ho fihla ha Ralefapha la thuto ho ile ha rotelletsa lefufa jwang le neng le se ntse le kunkela sekolong. (2)

3. 'Bitso lebe ke seromo.' Bolela hore maele ana a ile boreelong jwang lebitsong la Ramorara. (2)

4. Dipuo le boitshwaro ba Thebe di o rutang ka Thebe? (2)

Dikarabo

1. Ramorara, ✓Thebe ✓le Dikgapane. ✓ (3)
2. O ile a boledisaka dintle le diphetoho tseo a di bonang sekolong. ✓✓ (2)
3. Ramorara o ne a rata jwala (morara) haholo, lebitso la hae le ile boreelong. ✓✓ (2)
4. Hore Thebe ke titjhere e lefufa, e hlokang nnete, e leleme, e senyang bokamoso ba bana ba batho. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 4: Thebe o senya Tutudu

- Mmatlapedi o hlaba monna malotsana ka tseo a di utlwileng basading ba bang ka Tutudu.
- Tselapedi o etela Matsepe ho fuputsa bonnete ba ditaba tse buehang Thabure ka Tutudu, o fumana Matsepe a se mahlong.
- Tselapedi o etela Tutudu ho ikgodisa le ho fumana nnete ka ditaba tse buehang Thabure, empa ha a fumane letho.
- Tutudu o fumana molaetsa o tswang ho Dikgapane o mo eletsang ka tse tlang, Tutudu ha a o natse.
- Motsamai le Ntefeleng ba rera ho etsa dipatlisiso ka ditaba tsa Thebe ka Tutudu.
- Ntefeleng o bonahala a rata Tutudu empa o a mo tshaba.
- Tutudu o tsoha a se monate a bile a lakatsa ho dihela a ikgutlele ha habo, empa bothata ya eba hore ha a na ha habo.
- Tutudu o ikela kerekeng mme mohlang oo o bina haholo, o tiisa tshepiso ya hae ho Modimo.

Leqephe	Mantswe/ dipolelwana	Tlhaloso
61	Ho inwesa ka nkgo	Ho ikgodisa/netefatsa
65	Ho hoboswa	Ho phoqwa

66	Ho ba konkolela nneteng ya hae	Ho ba isa ka ho ba qekisa
67	O entse mahakantshane	Kgopo taba
68	E kgwatsana	E hloka nnete/ ha e kgolehe
70	Ho hulanya maoto	Ho tsamaya butle
71	Hweshewshetsa	Ho buela tlase
72	Ho hlwahlwaela le masui	Ho tsamaya le masiu

Dipotso

1. Hlwaya lentswe le le leng ho ana a latelang le hlalolang ke polelo ena: Mmatlapedi o qadile neng ho kopanela tsamaiso ya sekolo le nna?
 - a) leshokgwa
 - b) ntshunyakgare
 - c) kgikgitha
 - d) makgoba

(1)

-
2. Lokodisa ka nepo dintlha tse latelang tse amanang le ho inwesa ka nkgo ha Tselapela kamora ho tshwellwa mollo ke Mmatlapedi ka morao hoba a kgutle mokgatlong wa mafumahadi.
 - a) O ile ha Ntate Matsepe ho ilo utlwa ka menyenyetsi e fetohileng ditaba motseng.
 - b) Tselapedi o ne a lebelletse ho kopana le batho, le ho bona hore ba mo sheba jwang.
 - c) A kena koloing; a kgannela ha Matsepe.

(2)

-
3. Tselapedi o ne a hlalolang ha a ne a re: “ntja e sa tshalakeng ke e faswang feela. Le yona e faswang mohla e ileng ya fumana monyetla e nkgella tsa bo yona.”

(2)

-
4. Ho dukeha ha kgotso lapeng la Tselapedi ho totobatsa lebitso la hae jwang?

(2)

-
5. Maikutlo a hao ke afe mabapi le mantsoe a neng a buang ke Tutudu “ leha nka tsamaya kgohlong ya moriti wa lefu nke ke ka tshoha bobele le ha bo le bong, hobane O na le nna.”

(2)

-
6. Ha ebe o ne o le Thabang o ne o tla etsa jwang ha o utlwa ditaba tse buang ke Thebe ka Tutudu?

(2)

Dikarabo

1. Ntshunyakgare. ✓ (1)
2. a) A kena koloing; a kgannela ha Matsepe
b) Tselapedi o ne a lebelletse ho kopana le batho, le ho bona hore ba mo sheba jwang.
c) O ile ha Ntate Matsepe ho ilo utlwa ka menyenyetsi e fetohileng ditaba Motseng. ✓✓ (2)
3. O ne a phoqa Matsepe a mo araba a mmontsha hore motho ya hatelletseng ha a na bolokolohi empa hang ha a fumana bolokolohi o kgona ho etsa tsohle seo a se labalabelang. ✓✓ (2)
4. Ho totobatsa hore o ne a lokela ho kgetha dipakeng tsa masadi wa hae le Tutudu ho ya kamoo mohatsae a neng a bona ditaba kateng. ✓✓ (2)
5. Tumelo ya hae ke yona e neng e mo fa sebete sa ho tobana le mathata ohle. ✓✓ (2)
6. Ke ne ke tla ikgodisa le ho leka ho fetola maikutlo a Thebe ka hore Tutudu ke titjhere ya nnete, ya bohlokwa, e itelletseng bophelo ba bana le ba setjhaba. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 5: Pelo e ja serati

- Dikgapane o etela ha Tutudu o furalla morero wa hae le Thebe.
- Ntefeleng o buwa le batjha ho fumana bonnete ka ditaba tsa Thebe.
- Dikgapane o jwetsa Tutudu merero ya bona le boThebe.
- Tutudu o qoqela Dikgapane ka kgolo ya hae.
- Ntefeleng o bona hore Dikgapane le Tutudu ba a ratana.

Leqephe	Mantswe/polelwana	Tlhaloso
81	Ho teha kalala.	Ho hloleha.
82	Ho fantsha.	Ho fosisa/o etsa phoso.
83	Ho e lata letailana.	Ho qala/ho qala ntwana.

Dipotso

1. Hlahisa lebaka le ileng la etsa hore Dikgapane a fetohela ditaba tsa hae le Thebe. (1)

2. Kamano ya Tutudu le Dikgapane e ile ya ama maikutlo a Ntefeleng jwang? (1)

3. Ha ebe o ne o le Dikgapane ka morao ho utlwa ditaba tsa kgolo ya Tutudu ebe o ne o ka nna wa tswelapele ho mo rata? (2)

4. Na ditaba tsa sehlooho sena: 'Pelo e ja serati' di dumellana le dikahare tsa kgaolo ena? Tshehetsa karabo ya hao. (2)


-
5. Ho ptjhatleha ha kgalase kgaolong ena ho bopela mmadi setshwantsho sefe diketsahalong tsa pale ena? (2)
-
-

Dikarabo

1. Lerato leo a neng a rata Tutudu ka lona. ✓ (1)
2. O amile ha bohloko haholo, a ba a lla mme mmae a mo kgothats hore a se nyahame. ✓ (1)
3. Tjhe: Ke ne ke tla bona hore ke ikentse tshotso dinaleng ka ho rata motho ya tswang lelapeng le sa mo rateng, ya futsanehileng, ya se nang motso o motle wa kgodiso.
kapa
E: Ke ne ke tla mo utlwela bohloko, ke mo fe lerato la sebele, ke mo tshehetse. ✓✓ (2)
4. E: Hobane le ha Tutudu a ne a e na le mathata Dikgapane le Ntefeleng ba ne ba ntse ba mo rata. ✓✓ (2)
5. E bile sesupo sa ho ptjhatleha ha lerato la Ntefeleng ho Tutudu le ho ptjhatleha ha kutlwano ya Dikgapane le Thebe. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 6: Setjhaba se a futuha

- Setjhaba sa Thabure se ema ka ntle ho jarete ya sekolo se bina pina e bontshang ho nyatsa Tutudu.
- Tutudu o tsoha a itokisetsa ho ya sekolong, o fumana mohala o tswang ho Dikgapane o mo eletsang hore a se atamele haufi le sekolo.
- Tutudu o a ikgakanya o ipata hara motse.
- BoThabang ba ronngwa ho ya tsoma Tutudu.
- Ntefeleng o ya ha Tutudu ho ya mo eletsa ka maemo a teng sekolong.
- BoThabang ba fihla mmoho le Ntefeleng ha Tutudu, Ntefeleng o letsetsa mapolesa.
- BoThabang ba raha lemati ha Tutudu le ho senya thepa ya hae.
- Mapolesa a matjha a fihla le ho ba shapa le ho ba tshwara.
- Mosuwehloho o leka ho theola setjhaba moya empa o a hloleha.
- Motsamai o hlasela Ntefeleng ka mantswe kamora ho utlwa hore ke yena ya letseditseng mapolesa.
- Ntefeleng o kgaohana le Motsamai ka hore Motsamai ha a emele nnete le toka.
- Batshwaruwa ba lokollwa ka beili e sa lefelloweng ho emela nyewe.
- Ba bang ba batswadi ba bona ho hloka nnete ho seo ba se tsekang.
- Thebe o ya ha Dimama ho mo tshela Dimama moya o mobe hape.

Leqephe	Mantswe/dipolelwana	Ditlhaloso
91	Sakana la nkope	 <p>Sedikadikwe</p>
91	Leihlo la Kaine	Leihlo le lebe la bora

Dipotso

1. Bolela diketsahalo tse PEDI tse mpe tseo di ileng tsa etswa ke baithuti mohla setjhaba se futuhang. (2)

2. Fana ka sesosa se ileng sa etsa hore thepa ya sekolo e sengwe? (2)

3. Ho ya ka wena na qeto ya Lefapha La Thuto ya ho kwala sekolo e ne e nepahetse. Tshehetsa karabo ya hao. (2)

4. Hlalosa kamoo Dikgapane le Ntefeleng ba ileng ba hlahella powaneng e le batshehetsi ba Tutudu kateng. (2)

5. Na o dumellana le Dimama ka ho fetohela Thebe mohla setjhaba se futuhang? Tshehetsa karabo ya hao (2)

Dikarabo

1. - Baithuti ba ile ba kwala heke ya sekolo nakong eo ba ntse ba bina pina ya boipelaetso ha ba ntse ba emetse Tutudu. ✓
- Ba qetella ka ho ya ha Tutudu, ha ba eellwa hore ha a yo, ba raha mamati le ho senya thoto ya hae. ✓ (2)
2. Setjhaba se ne se qosa mosuwehlooho Tselapedi ka hore o kgema le Tutudu ka hobane e le melata ka bobedi. ✓✓ (2)
3. The, Lefapha le ne le senyetsa baithuti ba neng ba sa kena boipelaetsong nako ya ho ithuta. E, hobane thepa ya sekolo e ne e sentswe mme maemo a ne a le mabe hore bana ba ka rutwa. ✓✓ (2)
4. Dikgapane o ile a letsetsa Tutudu mohala ho mo eletsa hore a se iponahatse sekolong. ✓ Ntefeleng o ile a letsetsa mapolesa mohala ho pholosa bophelo le thepa ya Tutudu. ✓ (2)
5. E, hobane Thebe o roteleditse ntwana, ha a qeta a nyamela ha e kupa. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 7: Setjhaba se a kweneha

- Ha Tutudu ho a lokiswa ka thuso ya Tselapedi le Dikgapane.
- Tutudu o leboha Ntefeleng ka ho pholosa bophelo ba hae.
- Ntefeleng o bolella Tutudu hore o a mo rata.
- Nyewe ya batshwaruwa e a dula mme ba ahlolwa kgwedi tse tharo kapa ho itefella makgolo a mahlano a diranta motho ka mong.
- Batho ba kgonang ba ya itefella empa ba leshome le metso e supileng ba sitwa ho itefella.
- Thebe o bitsa kopano ho tla kopa hore ho kopanngwe matsoho ho thuswe batho ba tshwerweng.
- Ho tsoha ho se utlwane ha ho thwe lelapa ka leng le lefe mashome a mahlano. Ho qetellwa ka hore Thebe a bone hore batshwaruwa ba a lokollwa.
- Tutudu o rera ho ntsha tjhelete le ho ya ho Ntate Seipobi ho ya kopa hore ba kopanye matsoho ho ya lefella batshwaruwa.
- Dikgapane o makalla Tutudu ka morero ona.

Leqephe	Mantswe/ dipolelo	Ditlhaloso
103	A boela hae a balabala ka pelo.	A ingamangama/ belaela.
103	A be se a itshela ka dikgapha	A lla.
103	A se ntsha hloohong.	A lla haholo a hoeleditse.
103	Taba ke kidibitla.	Taba e kgolo.

Dipotso

1. Phapano e bile efe pakeng tsa Thebe le Tutudu ka ho lokolwa ha batshwaruwa. (2)

2. Tjhankane le batshwaruwa di hodisa jwang mookotaba wa pale ena? (2)

3. Hlalosa ha kgutshwanyane ka sekapoloto lapeng la Tutudu pakeng tsa Ntefeleng, Tutudu le Dikgapane. (10)

4. Ho ya ka wena na ho nepahetse hore Ntefeleng a ikutlwe a rata titjhere Tutudu? (2)

5. Puisano ya Tutudu le Dikgapane ka ho ipolaya ha Thebe e senola semelo se jwang ka Tutudu? (2)

Dikarabo

1. Thebe o ile a bitsa setjhaba a se kopa hore se kopanye matsoho ha Tutudu yena a ne a ntsha dikete tse tharo a bile a kopa Ntate Seipobi ho mo thusa. ✓✓ (2)
2. Di tlisitse tshabo bathong ba Thabure mme seo se betlela Tutudu tsela e ntle ho ka ntshetsapele bokgoni ba hae ba ho fetola Thabure. ✓✓ (2)
3. **Sebaka**- lapeng ha Tutudu, **nako**- eo Dikgapane a neng a le siyo a le kopanong ha Dimama, Ntefeleng ke nako eo yena a neng a ikemiseditse ho tsebisa Tutudu ka lerato la hae ho yena. ✓✓ Ke nako eo Tutudu a fumanang sebaka sa ho leboha Ntefeleng a mo shebile mahlong. Baphetwa le kamano ya bona: Ntefeleng , moithuti sekolong seo Tutudu a sebetsang ho sona, Dikgapane, titjhere mmoho le Tutudu, Dikgapane le Tutudu ke baratane, Ntefeleng o rata Tutudu empa o a mo tshaba. ✓✓ **Kgohlano**- e ka hare ya Ntefeleng ka tshabo ya hae ho Tutudu, ha Tutudu a ne a batlile a nkeha ke ditaba tsa Ntefeleng. ✓✓ **Sehlohlolo**- ho kena ha Dikgapane a sa kokota. **Mothipoloha**- mantswa a Tutudu ho Dikgapane. ✓✓ **Qetello**- Ho nyamela ha Ntefeleng, baratani ba itshalla ka kgotso. ✓✓ (10)
4. Tjhe : Moithuti a ke ke a kena ditabeng tsa marato le titjhere. ✓✓ (2)
5. Motho ya se nang moya wa boiphetetso leha a entswe hampe. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 8: Thebe o tjheha leraba

- Dikgapane o tjhakela ha habo, o siya Tutudu a le mong.
- Tutudu o buisana le Ntate Seipobi hore o kopa thuso ya ho ya lokolla batshwaruwa ho thusa Thebe.
- Dimama o bolella Thebe hore Tutudu o kopantse Dikgapane le Ntefeleng.
- Thebe o buisana le Ntefeleng hore Ntefeleng a ka fumana Tutudu jwang, empa ha e le hantle Thebe o sebedisa Ntefeleng ho tjehela Tutudu leraba le tla etsang hore a tebelwe mosebetsing.
- Dikgapane o fumana mohala o mo tshosang haholo ka Tutudu.
- Ntefeleng o bolella bohle hore Thebe ke monga mmomori.

Leqephe	Mantswe/dipolelwana	Tlhaloso
111	E ne e le kgoboso.	Ho nyenyefatsa.
117	Ke re se tliilo o tla mapate.	Ho otlela sehong / ka nako e le nngwe.
117	Ho se kgwele thekeng.	A tsotse/ a le feela.
117	Ba tla mo kgabisa ka dipetja .	Mahlaahlela.
119	Ho suma ka dinko.	O hemela hodimo ke kgalefo.
126	Ha ngwale e kgiba.	Ho bona mohlolo/ seo o neng o sa se lebella.

Dipotso

1. Bolela kamoo lerato la Dikgapane le Tutudu le ileng la loela kateng nakong ya ho kwalwa ha sekolo nakwana.

2. Akaretsa ha kgutshwanyane kamoo Thebe a ileng a leka ho tjheha leraba ka Ntefeleng ho tshwasa Tutudu. (2)

3. Na leraba la Thebe ka Ntefeleng le ile la atleha ho tshwasa Tutudu? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

4. Ananela ketsahalo e le nngwe e hlahellang kgaolong ena e bontshang hore Thebe e ne e le phepheletsane hlobo se nkotong (moqabanyi ya balehang ha ho le hobe) (2)

Dikarabo

1. Dikgapane o ne a ya ha habo ho ya tsebisa mmae ka mohlankana e motjha eo a ratanang le yena. ✓✓ (2)
2. O eletsa Ntefeleng ho ya ha Tutudu le ho kena diphateng tsa hae a se na le kgwele lethekeeng, hoo ho tla mo thusa ho hapa pelo ya Tutudu mme eo o tla lebala ka Dikgapane. ✓✓ (2)
3. Tjhe, hobane Ntefeleng o boleletse mapolesa le setjhaba nnete hore Thebe ke yena monga ditaba tsena. ✓✓ (2)
4. Mohla letsatsi la ho tjeha leraba, Thebe o ne a le ka morao ho bohle, a tsamaya butle, a ngotiile mohwasa, a sa batle ha mang kapa mang a ka tseba hore o teng hara mokgopi oo. ✓✓ (2)

Kgaolo ya 9: Moqhaka wa tlhoho

- Setjhaba se tsohelletse sekolong ho ya etsa morusu.
- Tutudu o tsoha ka monyebe, o itokisetsa ho ya sekolong.
- Tutudu o a kgumama o a rapela.
- Tutudu o bona sekgakgatha sa batho ba tletseng ntwala kamora hae, o utlwa le pina e mo sokelang empa o tswela pele ho ya sekolong.
- Tutudu o fihla hara sekgakgatha sa batho, batho ba ya mo suthela, a feta a kena ka jareteng ya sekolo.
- Mosuwelohloho o tshoha ho bona Tutudu, mme o letsetsa mapolesa.
- Tutudu o bolella mosuwelohloho hore o kopile hore mapolesa a se tle sekolong.
- Tutudu o letsa tshepe, mosuwelohloho o letsetsa mapolesa ka letswalo, mapolesa a mo jwetsa hore ba se ba le teng ba ikgantse hara setjhaba.
- Ntefeleng o etella pele barutwana ho kena ka jareteng ya sekolo le ho ema mmileng.
- Dikgapane o etella pele matitjhere ho tla sekolong.
- Seipobi o fihla sekolong ho buisana le Tutudu, o tswa le Thebe.
- Thebe o bitsa phutheho ya matitjhere, o kopa tshwarelo ho Tutudu le ho bohle, o tsebisa matitjhere hore Tutudu o lokollotse batshwaruwa.
- Tutudu o tswa sekolong a tshwarane le Dikgapane ka letsoho, barutwana ba eme mela ka mahlakore a mabedi mme binelwa pina ya "tswang tswang" mme Tselapedi o letsa tshepe motjha-o-tjhele.

Leghephe	Mantswe/dipolelwana	Tlhaloso
121	Mehopolo e kgelekgetheha.	Mehopolo e farasitseng.
122	O ntjwetsa ditsiebadimo.	O ntjhetsa ntho tse se nang thuso.
125	Ho komakoma.	Ho ingamangama, ho bua ka pelo.

Dipotso

1. Hobaneng ha Motsamai a ne a se a le ka lehlakoreng la boThabang? (2)

2. Fana ka lebaka le entseng hore Ntefeleng a rapele hore mofereferere wa ho phethola Tutudu o fele. (2)

-
-
3. Ntefeleng o bonahala e le mophetwa ya tjhithja, tiisa ntlha ena ka diketsahalo tse hlahellang paleng ena. (2)

-
-
4. Ho kena ka heke ha Ntefeleng hoba Tutudu a letse tshepe le ho ya mmileng ha Dikgapane hoba a lemohe hore baithuti ba felletse, ho thusitse jwang ho hodisa tharollo ya paleng ena? (2)

-
-
5. Ke eng eo mongodi a atlehileng ho se pepesa ka sehlooho sena: 'Moqhaka wa tlhola'. (2)

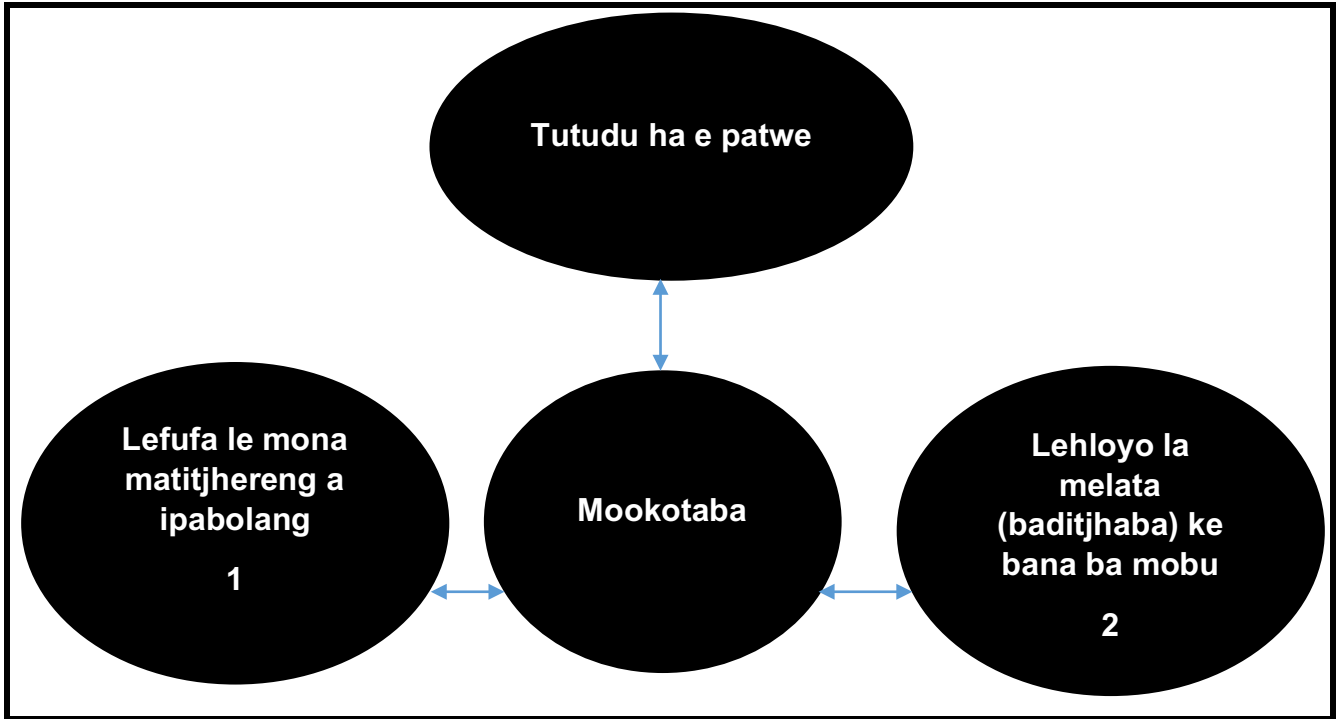
-
-
6. Modumo wa tshepe e llang o paka eng qalong le qetellong ya pale ena? (2)

Dikarabo

1. Hobane o ne a bona Ntefeleng a se a le ka lehlakoreng la Tutudu. ✓✓ (2)
2. O ne a ntse a na le tshepo ya hore monyetla wa ho hodisa lerato o tla hlaha. ✓✓ (2)
3. Lerato la hae ho Tutudu haesale le tsitsitse le etsa hore a be sebete a se tshabe letho empa a kgone ho kwenehela ditaba tsa hae le Thebe ekasitana le Motsamai. ✓✓ (2)
4. Ka ho bolaya le ho fedisa dikgohlano kapa ditshita tsohle tse neng di le teng. Ke moo diketsahalo tsa baphetwa di habileng teng. Di tlisa le thuto ya mongodi ho babadi, molwantshi le molwantshuwa taba tsa bona di a hlaka, tlhola e a hlahella. ✓✓ (2)
5. Tutudu eo e leng molwantshuwa o hlola ntwana, o fetoha mohale, bohle ba mo sala morao. ✓✓ (2)
6. Modumo wa tshepe e llang qalong le qetellong ya pale o paka nako, tsepamo, boikemisetso le boikarabelo. Ha pale e qala tsohle tsena di ne di le siyo empa ho lla ha tshepe ho theha botsitso bo teng Sedibeng. Qetellong ya pale ho lla ha tshepe e bontsha boteng ba tsena tsohle. Phapanyetsano ya tshepe ho tloha ho Tutudu ho ya ho Tselapedi e paka ho nka boikarabelo ha Tselapedi sekolong sa hae. ✓✓ (2)

3.5 MOOKOTABA LE MOOKOTAJANA

Mookotaba wa pale ena o maoto mabedi mme o lokela ho tshehetsa mookotaba oo ka dintlha ho tswa diketsahalong tsa pale.



3.5.1 Lefufa le mona matitjhereng a ipabolang

- Tutudu o ipabola letsatsing la hae la pele sekolong sa Sedibeng. O ruta bana ka letsatsi la hae la pele dikolo di qeta ho bulwa, o kopela bana dibuka kaha a se a fane ka mosebetsi wa pele, o laela bana ho hlwekisa phaposi borutelo le hore ba otlole ditafole tseo ba dulang ho tsona. Ketso ena ha ya ka ya tshwara matijhere a neng a dutse a qhwaollotse kobo sehwele hantle kaha e ne e le tlwaelo ya hore letsatsing la pele matijhere le bana ba sekolo ha ba etse letho.
- Ketso ena ya ho ruta letsatsi la pele le ho laela bana ho hlwekisa diphaposi borutelo ho mo bakela bora basebetsing mmoho le yena. Bora bo mo tswalla lefufa le mona haholoholo kaha ba tseba hore Tutudu ke molata. Teng ha ba bona Tutudu a bintsha bana, a ba kgothisa lebala la dipapadi le ho ba mathisa, lefufa la tota kaha a ne a etsa dintho tseo matijhere a kgale a neng a sa di etse.
- O ne a letsa tshepe hore bana le matijhere ba qhahamise ditsebe hore nako ya sekolong e se e qadile, mafasathae le bana ba sekolo ba ne thuntsha lerole mme seo se ne se sa ba thabise hohang, lefufa la nna la tota.
- Bahlahlobi ba dikolo ba etsa hore lefufa le mona wa matijhere a kgale ba bone hore Tutudu o ikemiseditse hore ba tebelwe mosebetsing kaha bahlahlobi ba ne ba tletse ho mo thoholetsa mesebetsing yohle e metle eo a e etsang sekolong sa Sedibeng le motseng wa Thabure. Matijhere a kgale a hlabeha ke ketso ena kaha bona ha ba so ka ba thoholetswa ka tshebetso ya bona mme kajeno ho se ho thoholetswa setlabotjha sa molata.

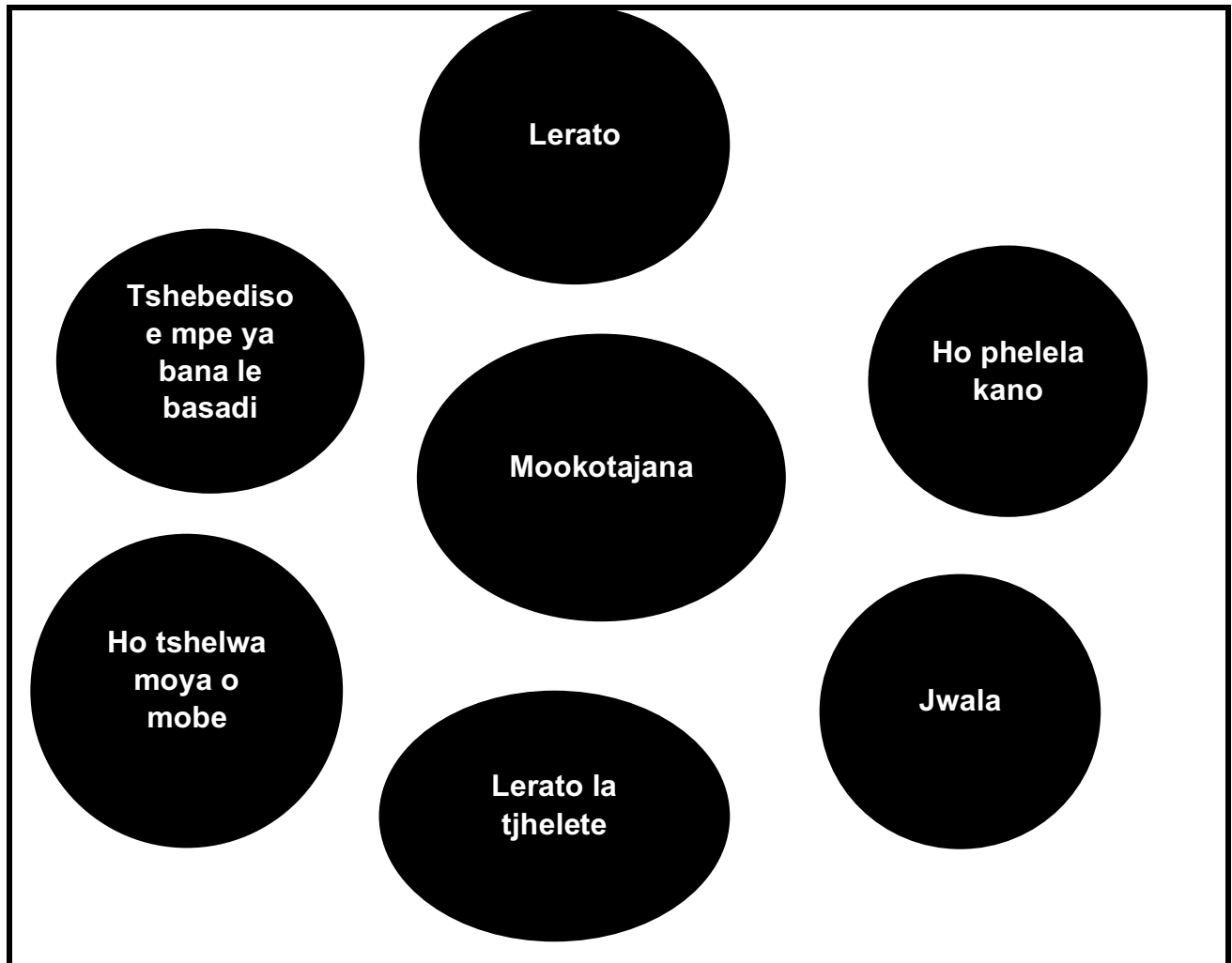
- Thebe o hlabeha hampe ke diketso tse ntle tsa Tutudu kaha di ne di mo jesetsa kgwebeleng haholo kaha a ne a sitwa ho ya Letsheng ha Dimama ho ya fupafupa ka nako ya tshebetso kapa ha sekolo se se se tswile. Ha Dimama a mo kobisetsa ka hore a ka se hlole a mo kolotisetsa jwala hobane ha a sa reka ho yena jwalo ka pele. O bua kamoo ba kenelletsweeng ke Lekomfere/setlabetjha kateng sekolong.
- Dimama o mo tshela moya o mobe wa hore ba dumellang Lekomfere ho nka taolo ya sekolo le sebaka, bona ba ntse ba le teng jwalo ka bana ba mobu. Mantswe ana a ekeditse lelakabe le ntseng le tuka la mona le lefufa matitjhereng a kgale ka Tutudu.
- Mantswe a Dimama a Lekomfere le ho tima Thebe sekoloto sa jwala a totisa lefufa le mona wa Thebe ho Tutudu.
- Lefufa le mona wa Thebe di entse hore Thebe a qale ho senya Tutudu lebitso baneng ba sekolo le matitjhereng a mang (ka ho ba rekela jwala ha a amohetse moputso wa hae), batswading le setjhabeng ka kakaretso hore Tutudu o sotla (hlorisa) bana ka ho ba kgothisa lebala le ho ba mathisa letsatsing le tjhesang. Mantswe ana a Thebe a jala peo ya mona le lefufa hore setjhaba se shebe Tutudu jwalo ka sera kaha e le molata ya sotlang bana ba mobu.
- O re bana ba tshwerwa jwalo ka makgoba mme batswadi le setjhaba se lokela ho fedisa ketso tsena tsa Tutudu ka hore Tutudu a tebelwe mme ho nkwe e mong wa matitjhere a tswang Thabure, Lekomfere ha le kgathalle bana ba Thabure, ke kahoo le ba sotlang.
- Thebe o ba le dikopano le ho bitsetsa dikopano tseo ha Dimana le ditho tse fapaneng ka hare le ka ntle ho sekolo (boMotsamai le bashemane ba Thokoza ba neng ba tsejwa ka merusu/moferefere ka hara motse Modulasetulo wa Lekgotlataolo la Sekolo ntate Matsepe).
- O etsa hore Tutudu a bonwe e le sera se seholo baneng ba sekolo ka ho qapa leshano le letala ka hore Tutudu o hanne ha Tselapedi a re bana (bashemane ba Thokoza) ba pasiswe. Lefufa le mona wa hae ho etsa hore a sebedise bana ba sekolo ho mo thusa ho lwana ntwana ya hae le Tutudu. O sebedisa Ntefeleng ka hore a kene ntlong ya Tutudu mme a kene diphateng tsa hae a sa tena letho hore Tutudu a bonwe e le motho ya mobe baneng ba banana le setjhabeng sa Thabure ka kakaretso. Ha a se a nnetefaditse hore Ntefeleng o kene ha Tutudu, o mema boradikoranta, mapolesa le ho letsetsa Dikgapane hore ho fedile ka Tutudu. Lefufa le mona wa Thebe di mo pepesa e le motho ya mohono mme a sa lakaletse batho ba bang dintho tse ntle bophelong
- Lefufa le mona wa Thebe di etsa hore a qape mashano a matala ka Tutudu le hore Tutudu ha e le hantle, ha se titjhere hobane ha a na mangolo (“Nna ke Selosenqakile Tutudu. Haeso ke Matoporong. Ke na le lengolo la botitjhere le la BA, leo ke le fumaneng Yunivesiting ya Afrika Borwa), ke lehlanya la titjhere mme o ja dithethefatsi. Leha Thebe a ne a qapa mashano le ho feteletsa ditaba, tsena tsohle di tswalwa ke lefufa le mona ho melata le ho ibapola ha Tutudu ka mesebetsi ya hae.
- Ho hlakile hore lefufa le mona le ka etsa hore motho a etse mekutu yohle ho senya e mong lebitso le ho mo etsa sera jwalo ka kaha Thebe a ne a etsa ka Tutudu.

3.5.2 Lehloyo la melata (baditjhaba) ke bana ba mobu

- Setjhaba sa Thabure ke setjhaba se kgethollang batho ho ya ka setso/morabe mme sena ha se jale peo e ntle ya phedisano le batho ba tswang dinaheng tse ding ba tlileng ho sebetsa le ho ntlafatsa maphelo a baahi ba motse oo.
- Lehloyo la melata le iponahatsa ho tloha qalong (kgaolong ya 1 Setlabetjha) nakong eo ho kopantshwang matshwao a baikopedi ba mesebetsi. Ntlo e arohana ka lehare, ba bang ba ne ba supa Tutudu athe ba bang bona ba re ho hirwe ngwana wa Thabure. Ba ka se hire melata empa bana ba bona ba ntse ba lelera ba se na mesebetsi.

- Lehloyo la melata le qadile ka yona nako eo leha Tselapedi a ba hopoditse hore le yena ke molata mme Matsepe a kgetha hore ho voutwe kaha a tseba hore boholo ba bona ba tla dumellana ka ngwana wa Thabure (ngwana wa mobu).
- Tselapedi a bona moo moya o fokelang teng, kgethollo le lehloyo la melata mme a ba eletsa ka hore ha ba vouta ba sebedise boko e seng dipelo tsa bona le hore eo ya tla hirwang o lokela ho tliša diphetoho/ho etsa phapang. O tswela pele ka ho ba lemosa hore ba se senye tjelete ya balefi ba lekgetho ka ho hira ka leeme.
- Puo tsa Tselapela (motho ya tlišang diphetoho le leeme) e arabela mantswe ana: “Re fumane Thabure ena e se e ntse e senyehile. Re bomang rona re ka e lokisang?”
- Mantswe ana: “Re fumane Thabure...” ke ona a etsang hore matitjhere a kgale a be le lehloyo ho melata kaha e sebetsa le ho itella mosebetsi wa bona ho feta bana ba mobu jwalo ka boThebe ba ne ba etsa ka ho se kgathalle bana ba Thabure ba thabela ho amohela moputso kgwedi le kgwedi empa ba sa sebetse. A mang a matitjhere a thabela ho nwa kgera ka nako ya tšebetso le ho rekela bana ba sekolo jwala.
- Tutudu wa molata o tliša diphetoho tse kgolo sekolong sa Sedibeng mme sena se ile sa etsa hore bana ba mobu ba mo hloye le ho mo bua hampe baneng, matitjhereng, batswading le setjhabeng ka kakaretso.
- Thebe o ile a ba le lehloyo ka ho fetisa ho Tutudu haholo jwang kaha a ne a ipabola mosebetsing wa hae le ho ratwa ke bana ba sekolo, Tselapedi le Bahlahlobi ba dikolo.
- Lehloyo lena la melata le tota le ho fetela motseng ka sekgahla se seholo moo batswadi ba dumelang ntho e nngwe le nngwe eo Thebe a e buang ntle le ho e nnetefatsa hore efela e le jwalo kapa Thebe o e feteleditse. Banna ba neng ba sebetsa mmileng ba hasa taba tseo ba sa di tsebeng tseo ba hlokang nnete ya tsona. Ba bua ka menyenyetsi: “Ho na le titjhere e bakileng moferefere... Ho thwe o hlanya bohanya... Ho thwe o isa bana hodimo le tlase, hammoho le yona prinsipala eno eo a e fileng tjojjo.
- Lehloyo la melata le etsa hore bana ba mobu ba ba bue hampe le ho ba bona e le batho ba rekang mesebetsi ka ho ntsha tjojjo jwalo kaha ba re Tutudu o ntshitse tjojjo ho Tselapedi leha ba se na bonnete ba seo ba buang ka sona.
- Lehloyo la bana ba mobu ho melata le qetella le etsa hore ba senyetse melata thepa ya bona hore ba ngale le ho fasa mehaswana ya bona mme ba wele tsela/ba kgutle moo ba tswang teng dinaheng tsa bobona. Sena se totobala nakong eo boThabang ba neng ba rometswe ho ya kgwasa Tutudu mme ba fihla ba raha lemati le ho kokota ba sa kokota. Ha ba bona hore Tutudu (phofu ya bona) ha a fumanehe ba tjhvatla dijana tsa hae kaofela.
- Lehloyo la melata le entse hore setjhaba sa Thabure se tsohele Tutudu matla hoo se ileng sa qetella se tshwerwe ke mapolesa ka lebaka la ho fehla morusu phatlalatseng le ho senya thepa.
- Thebe o sebedisa Ntefeleng hore a kene diphateng tsa Tutudu hore a bope setshwantsho se sebe ka melata hore seo ba se tsebang ke ho sotla banana ka thobalano.
- Lehloyo la Thebe ho Tutudu jwalo ka molata le a senoleha hore ha se melata yohle e etsang ntho tse mpe. Ho na le bao ba ntseng ba etsa tse ntle jwalo ka Tutudu a ntse a etsa. Qetellong Thebe o bonwa e le motho ya mobe ya bileng a na le lehloyo le lebe melateng.
- Se utlwisang bohloko ka ho fetisisa ke hore Tutudu ha se Lekomfere a le mong feela Sedibeng le Thabure (Tselapedi le Dikgapane ke Makomfere le bona) empa ha ba tsohelwe matla kaha ba tshwaeditswe ke mekgwa le ditlwaelo tsa bophelo le tšebetso ya Sedibeng.

MOOKOTAJANA YA PALE ENA:



3.5.3 Ho phelela kano

- Tutudu o ikana ho Morena Modimo hore ha a ka mo fa mosebetsi, o tla sebetsa ka bokgabane le boitelo, sohle seo Tutudu a se etsang ke ho phelela kano ena eo a e nkileng.

3.5.4 Jwala

- Bo sebediswa ho reka batho ho etsa dintho tse mpe tseo Thebe a di batlang. O fa Ramorara tjhelete ya ho reka jwala hobane a bona hore Ramorara o kgema le yena ka ho se rate Tutudu.
- Thebe o rekela boThabang jwala ha Dimama hore ba be lehlakoreng la hae ho lwantsha Tutudu le hore a bonwe e le titjhere e mpe Sedibeng.
- Mmanthoto o nwellla Dikgapane jwala hore a mo hlapaole, o a phoqeha morerong wa hae ka ho hlatsa le ho robala ka kantorong ya Tselapedi.
- Bohle bao a neng a ba memela ha Dimama o ne a ba thabisa ka ho rekela jwala mme sena se ne se thabisa Dimama haholo hobane kgwebo ya hae e ne e tsamaya hantle.

3.5.4 Lerato la tjhelete

- Ha Dimama a bontsha lehloyo ho Tutudu a sa mo tsebe le ho mo tseba ka hobane a re Tutudu o etsa hore batho ba se hlole ba tla ho reka jwala ha hae.
- Dimama o dumela hore dikopano le diphutheho tsohle tse rerang tshenyeho ya Tutudu di tshwarelwe tameneng ya hae e le hore a tle a tsebe ditaba le hore jwala ba hae bo rekwe. O etsa tsena tsohle bitsong la tjhelete.

3.5.5 Ho tshelwa moya o mobe

- Thebe o tshela setjhaba moya o mobe hore se hloye Tutudu phuthehong tsohle tseo a neng a di tshwara ha Dimama.
- Thebe o tshela boMotsamai moya o mobe hore ba hloye Tutudu.
- Thebe o tshela modulasetulo wa Lekgotlataolo ya sekolo moya o mobe hore a hloye Tutudu.
- Batswadi ba bana le basadi ba tshelwa moya o mobe hore ba lehloye Tutudu ha ba le phuthehong ya diphallelo.
- Lekgotleng la sekolo, ditho tsa Lekgotlataolo di tshelwa moya o mobe hore le hloye Tutudu.

3.5.6 Lerato le kutlwebohloko

- Ka ha Ntefeleng o rata Tutudu, o qetella a bolela nnete hore Tutudu o a etselletswa, tsohle tseo di ntseng di etsahala Thabure ke mmomori wa Thebe ho senya Tutudu lebitso le ho mo senyetsa mosebetsi. O boela a letsetsa mapolesa ha bona ntlo ya Tutudu e senywa ke boThabang.
- Dikgapane o rata Tutudu, o mo qenehela hoo a mo letsetsang mohala e le ho mo tsebisa hore ho na le lemena le rerilweng ka yena ho mo etsa hampe.

3.5.7 Tshebediso e mpe ya bana le basadi

- Thebe o sebedisa bana ba sekolo ho hlorisa Tutudu jwalo kaha a ne a re Ntefeleng a ilo ithobatsa kamoreng ya Tutudu.
- O sebedisa bana ba sekolo (boThabang, Ntefeleng le ka boMotsamai).
- Thebe o tshwarela dikopano ha Dimama ho ntshetsa merero ya hae e mebe.
- Thebe sebedisa Dikgapane ho diha Tutudu.

3.6. THUTO/MOLAETSA

1. Botle bo hlola bobbe ka mehla, Tutudu botle boo a bo etsang bo hlola bobbe boo boThebe ba mo rerelang bona. Qetellong, boThebe ba iphumana ba lokela ho ikopela tshwarelo le ho swabela diketso tsa bona tse mpe.
2. Lefufa kapa mona ha o na moputso, Thebe o monela Tutudu ka diketso tse ntle tseo
3. Tutudu a di etsang Sedibeng le ka hare ho Thabure, sena se tsosa lefufa le mona o moholo ka hare ho Thebe. O iphumana a se a hlohlelletsa batho ba bang ho ba kgahlanong le Tutudu ka lebaka la mona le lefufa. Qetellong, Thebe o a hlolwa mme o a itshwabela a ba a ikopela tshwarelo.
4. Leshano ha le na mokoka: Thebe o qapela Tutudu mashano a mangata e le ho mo senya lebitso, o bolella boMotsamai hore Tutudu ha a na mangolo a phethahetseng a thuto, o bolella batho ba motse hore Tutudu o sotla bana ba bona hamper sekolong, o sebedisa Ntefeleng hampe ho qapela Tutudu leshano la hore o robala le bana ba sekolo. Tsena tsohle ha di a atleha hobane leshano le hlotswe ke nnete.

5. Mamello e tswala katleho: Mathateng ohle ao Tutudu a teanang le ona, o a mamella mme qetellong o fihlella katleho. O kgona ho mamella mashano a Thebe le mathata a tlisitswang ke setjhaba le merusu e etswang sekolong ka lebitso la hae,
6. Bohlale ha bo ahe ntlong e le nngwe: Thebe o ikuka e le motho ya bohlale, ya ka sebedisang batho ba bang ho diha Tutudu empa Tutudu o sebedisa bohlale ba hae ho hlola Thebe le mahlahana a hae. Bana ba Thabure ba dumela hore ke bona ba bohlale ho ka ruta ka bokgabane, Tutudu le Dikgapane ke melata (matswantle) a fihlang ka ho ipabola ka ho tliisa diphetoho sekolong le motseng.
7. Motjheka lemeha o a itjhekela: Maraba ohle ao a tjehehelwang Tutudu a qetella a pitla Thebe le setjhaba, bana ba sekolo le matitjhere mme ba mo furalletse ba mo fetohela ba ikamahanya le mekgwa e metle ya Tutudu.
8. Tumelo ke seikokotlelo: Mathateng ohle, Tutudu o beha tshepo yohle ya hae ho Modimo ka ho bua mantswe a reng: "Le ha nka tsamaya kgohlong ya moriti wa lefu nke ke ka tshoha bobele le ha bo le bong" Ke tumelo e mo fang matla le ho mo phemisa maraba ohle ao a a tjehehelwang.
9. Ho etsa dintho ka sehlopha ha ho bolele hore tsohle di nepahetse, setjhaba sa Thabure, bana ba sekolo sa Sedibeng le matitjhere a teng ba hlasela le ho tsohela Tutudu matla ka lebaka la mashano a Thebe.
10. Tshebediso ya jwala e lahlisa motho boikemelo le boinahano bo tsitsitseng: Matitjhere, bana ba sekolo le karolo e nngwe ya setjhaba e tahiswa ke Thebe Letsheng ha Dimama hore ba hloke boikemelo ka ho hlasela Tutudu ntle le ho fumana bonnete ba ditaba tseo Thebe a di jalang ka Tutudu. Mmanthoto le yena o susumetswa ke tahi ho ya sekolong ho ya hlapaola Dikgapane, botahweng boo a itlontlolang ka bona ka ho kgaleha, ho hlatsa le ho nkgisa kantoro ya Tselapedi.
11. Mohale o tswa maroleng, Tutudu o hola ka thata, ha a na batswadi, a tshwerwa ka thata ke mosadi wa malome wa hae, a kena sekolo ka thata ho se tjehelete e lekaneng. O sebetsa dikonterakeng ho fumana manyane a ho tswela pele ka dithuto tsa hae. Kgolo ya hae e boima e mo etsa mohale kapa seipone motseng oo e seng wa habo.
12. Ha se ka mehla melata kapa matswantle a tlisang ntho tse bosula: Tselapedi e leng mosuwehlooho wa Sedibeng, Tutudu titjhere e mafolofolo le Dikgapane ba ipabola mosebetsing wa bona. Boraro bona ha se matswalla a Thabure/ ha se bana ba mobu empa ke bona ba atlehang ho tliisa diphetoho le dintlafatso sekolong sa Sedibeng ha boThebe, bana ba mobu bona ba tliisa masisapelo sekolong le setjhabeng..

Ela hloko: Molaetsa kapa thuto ke seo wena jwalo ka mmadi o ithutileng sona kamora ho bala pale kapa seo mongodi a o rutang sona kamora ho bala pale. Molaetsa wa pale o tlameha ho tshehetsa mookotaba wa pale/sengolwa.

3.7 BAPHETWA BA HLAHELLANG BUKENG YA TUTUDU HA E PATWE

Mothating ona, moithuti ya kgabane o hlalosekwa ka semelo le mefuta ya baphetwa.

3.8.1 MANOLLO YA SEMELO SA TUTUDU

MOPHETWA WA SEHLOOHO-TUTUDU

MOLWANTSHUWA

<p>Thehello ya lebitso</p>	<p>Selosenqakile Tutudu: Selo- e leng Ntho: ke nyenyefatso e nyefolang eng kapa eng. Ho qaka- ho thatafalla, ho ba tsietsing. Selosenqakile- Ntho e bakang mathata, maima, tshetiso. Lebitso lena le dumellana le diketso tsa Selosenqakile hobane: -O ne a imetse mosadi wa malome wa hae ho mo hodisa le ho mo nka jwalo ka ngwana wa hae. - O makaditse le ho qaka Lekgotlataolo ya sekolo mohla a neng a ile dipotsong tsa ho iketela mosebetsi. - O qakile Mosuwehloho tsatsing la hae la pele mosebetsing. - O qakile matitjhere ka mesebetsi ya hae. - O qakile Dimama ka ho hana ho ya Letsheng. - O qakile kereke ka pina le ho lokisa sehlopha sa dibini. - O qakile Dikgapane ka ha se mo mamela tabeng ya ho se tle sekolong le ho batla ho ya lokolla batshwaruwa. - O qakile sepolesa ka ho se bolella hore se se ke sa tla sekolong ho tla mo sireletsa.</p> <p>Tutudu: Mongodi o tshwantsha mesebetsi le diketso tsa mophetwa wa sehlooho le tutudu, e dulang e pepesehileng ka nako tsohle ho sa tsotelwe maemo. Kahoo re bona mesebetsi ya mophetwa wa sehlooho – e leng Tutudu e hlahiswa e le meholo, jwalo ka tutudu kapa yona qubu.</p> <p>Lebitso lena Tutudu le dumellana le diketsahalo tse ke keng tsa patwa, mehlala: 1. Ho tliša diphetoho tsamaisong ya sekolo. 2. Ho fetola mekgwa le ditlwaelo tsa baithuti ha mmoho le matitjhere. 3. Ho bina ho tletseng tjheseho, tjantjello le kgahleho. 4. Ho letswa ha tshepe 5. Bohlweki ba tikoloho ya sekolo ka kakaretso le tse ding. Leha tsena di mo kentse tsietsing, qetellong mesebetsi ya hae e metle e mo etsa mohlodi.</p>
<p>Dipuo tsa mophetwa</p>	<p>Ke motho ya tsitlallelang kanong ya hae</p> <ul style="list-style-type: none"> - Boikano boo a bo entseng le Modimo wa hae ha bo fetohe. - Boitlamo ba hae ha a ne a tlo iketela mosebetsi ntlheng ya ho lokisa sekolo bo tsepame. - 'Le ha nka tsamaya kgohlong ya moriti wa lefu nke ke ka tshoha bobele le ha bo le bong hobane O na le nna'. Tumelo ya hae ke thebe ho yena. -


	<p>Ke motho ya dulang mantsweng a hae</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ha Tutudu a ne a le dipotsong tsa ho iketela mosebetsi o tshepitsitse hore o tla tlisa diphetoho mme ho fetse ha e ba jwalo. <p>Ke motho ya nang le tsepamo</p> <ul style="list-style-type: none"> - O tsepame le ho tsitsa ho seo a s etsang. - 'Ha ditulo di lobokane tjena; kelello tsa lona le tsona di tla lobokana jwalo'. - Ho phutha dibuka le ho saenisa baithuti bao a ba abetseng dibuka ka tshwanelo, le ho etsetsa Mosuwehlooho Tselapedi khopi ya bopaki moo baithuti ba saenileng/takatakileng teng. <p>Ke motho ya makgethe, ya ratang bohlweki</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ke seithati sa mohlanka. - 'Bohlaswa bo duka maikutlo a motho' - 'Bohlaswa bo thunthetsa kelello ya motho' - 'Ha o hlompha mosebetsi wa hao o tla o etsetse moo ho hlwekileng.' <p>Ha a na boiphetso</p> <ul style="list-style-type: none"> - 'Thebe ke motho jwalo ka nna le wena. O mpile a dumella moya o mobe ho mo laola, le ho mo etsisa dintho tseo a seng a fetohile motswaruwa wa tsona. O lokela ho tshwasollwa pele a ipolaya.' - Leha a se a tseba nnete yohle hore Thebe ke sona sera sa hae se seholo, ha a tlelwe ke moya wa ho iphetetsa. O bona ho le molemo hore a mo thuse leanong la ho ipolaya.
<p>Dipuo tsa baphetwa ba bang ka yena</p>	<p>O na le boitsebelo</p> <p>Mantswe a boThabang ha Thebe a ne a ba etetse ho tla senya Tutudu lebitso ho bona ho mmeha ka botleng hore o tseba mosebetsi wa hae.</p> <p>Mohlala: 'That one is a teacher and a half, baf'wethu' 'O kila mmona a phaphalla ka tlelaseng ya Maths, ntate! Hei, uvuth'umlilo, Joe'</p>
<p>Diketso</p>	<p>O mahlahahlaha, o matjato, o rata ho boloka nako</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ho phokola sefela meleng ya ho rapela; - Ho ntsha dibuka mohla letsatsi la pele; - Ha moletsatshepe a e letsa ka monyebe. Tutudu o a e phamola, o e letsa hore bohle ba phaphame. - Tutudu o ipha mosebetsi wa ho otlolla mela. <p>Ke motho ya ratang ho thusa batho</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ho kopela dihlopha tse tharo tsa bolo le dibini tsa kereke dithuso tsa tjhelete ho borakgwebo ba Thabure; - Ha batshwaruwa ba hloka tjhelete ya hore ba lokollwe tjhankaneng o kenya letsoho ka ho sebedisa tjhelete ya hae le ho kopa thuso e nngwe ho ntate Seibopiba. <p>O nena bobo, ke motho ya ithatang, ya ratang bohlweki</p> <ul style="list-style-type: none"> - O lokisa boitshwaro ba bana le matitjhere; - O tlisa bohlweki sekolong; - Diphaposi borutelo tsa hae di hlwekile le moo a dulang teng ho ntse ho le feela jwalo. <p>O itlhophisa ka nako</p> <ul style="list-style-type: none"> - O lokisa diaparo tsa hae letsatsi pele.

	<p>Ha a na boiphetetso</p> <ul style="list-style-type: none"> - O etsa makgobonthithi a ho ya ho ntate Seipobi kaha a se na tjelete e lekaneng ho ka lokolla batshwaruwa ba sentseng thepa le bophelo ba hae. - O tswela pele ho sebetsa le boThebe ka moya o se nang sekgopi le ha a tseba hore o ne a mo epela mamena. <p>O sebete</p> <ul style="list-style-type: none"> - O kena sekolong setjhaba se ntse se bokane se bina pina ka yena. - O bolella mapolesa hore a se tle sekolong leha maemo a ne a sa tsitsa.
Dipuo tsa mongodi	<p>O sehlahlo/mafolofolo/matjato</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tsela eo a buang ka mokgwa oo Tutudu a nkileng le ho letsa tshepe, o mo hlahisa e le mophetwa ya matjato. - Kamoo a otlollotseng mela, ditafole le ho potlakela ho hlwekisa ha diphaposi borutelo. - Kamoo a potlakelang lebaleng la dipapadi kateng. <p>Ha a rate bobbe 'lehola'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ka diphaposing tsa ho rutela - Mosebetsi wa letsatsi o etswe letsatsing leo. - O nyedisa boitshwaro bo bobbe baithuti, matijhere, mosuwehloho, j.j.

3.8.2 MANOLLO YA SEMELO SA THEBE

MOPHETWA WA SEHLOOHO

MOLWANTSHI

<p>Thehello ya lebitso</p>	 <p>Tihaloso ya lentswe thebe Ke sesebediswa sa ntweng se sebediswang ke bahlabani bakeng sa ho itshireletsa, marumong a badireng.</p> <p>Thebe Ke thebe ya nnete e sirang diketso tse ntle tseo Tutudu a neng a di etsetsa etsetsa setjhaba sa Thabure. Ke thebe e itshirelletsang ka batho ba fokolang ho ya ka mabaka a fapaneng;</p> <p>Mehlala: O itshireletsa ka batho ba bang ha ho le hobe. - O bone semelo sa Dikgapane hore se a fokola, ha a ne a fetola boitshwaro le tshebetsong ya hae ka le baka la batho ba kang boMmanthoto, a qetella a se a e nwa jwala ha Dimama. O se a itshireletsa ka yena ho pheta meroro ya hae e mebe.</p> <p>Ntefeleng – O ne a kwetswe mahlo ke lerato la bongwana ho Tutudu, a bile a e na le motswadi ya sa mo eletseng hantle, ya reng a tswela pele ho lelekisana le titjhere ka ditaba tsa lerato. Thebe o bona monyetla wa ho itshireletsa ka yena ho lwantsha Tutudu. BoThabang- Bao mekgwa ya bona e neng e le mebe, ba bile ba ithatella le jwalo le bona o a ba sebediswa. Dimama – ka ho rata tjelete, mosadi wa mohlohlelletsi mme o dumella ho sebediswa ke Thebe.</p>
----------------------------	---

Dipuo tsa mophetwa	<p>Ke mophetwa ya lefufa le tletseng kgalefo</p> <p>Ha ana nnete</p> <ul style="list-style-type: none"> - O bolella boMotsamai hore Tutudu ha a na mangolo a thuto. - O bolella boThabang hore ke Tutudu ya hanne ha ba fetiswa, ha mosuwehlooho yena a ne a ba fetisa. - O re ho ntate Matsepe, Tutudu ha a kgathalle bana ba Thabure hobane e se ngwana mobu. <p>O fetelletsa ditaba</p> <ul style="list-style-type: none"> - O bolella Motsamai hore ke yena (Motsamai) ya dumellang hore Tutudu a sotle bana ba sekolo, o ba hedisa jwang moo ba tla be qetelle ba longwe ke dinoha.
Dipuo tsa baphetwa ba bang ka yena	<p>O hlohlelletswa ha bobebe ho dumela</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dimama o bua leshano ka hore Tutudu o kopantse Dikgapane le Ntefeleng, o se a dumela a bile a loha leqheka la hore Ntefeleng a ilo kena dikobong tsa Tutudu.
Dipuo tsa mongodi	<p>O ne a sa tshabe ho inyatsa</p> <ul style="list-style-type: none"> - O kopa ho bitsetswa phutheho ho tla kopa tshwarelo ho Tutudu le ho bohle bao a ba utlwisitseng bohloko.
Diketso	<p>O hloka botswadi</p> <ul style="list-style-type: none"> - O sebedisa Ntefeleng hore a kene diphateng tsa Tutudu. - O sebedisa boThabang bao e leng baithuti hore ba telle le ho senya ha Tutudu, le ho rekela bona boThabang jwala. <p>O ne a sebetsa ka lekgonono</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ha a tshwanela ho ya sehlopheng kapa meleng, o ya ka lekgonono. <p>Ke lekwala /boi</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mohla Ntefeleng a neng a ithobaditse kamoreng ya Tutudu, Thebe o ne a le moraorao ho bohle. - Ha setjhaba se futuhela Tutudu sekolong, ha ho moo a neng a bonahala teng. - Ha mapolesa a tshwara le ho shapa baithuti, Thebe o ne a le siyo mokgoping oo.

3.8.3 BAPHETWA BA TLATSETSO (BA TJHITJA)

Tlhaloso ya lentswe dikgapane

Dikgapane ke bolokwe bo ommeng bo sebediswang sebakeng sa ho besa, empa sefutho sa lebatama sa tsona ke sa nakwana feela.

(a) Dikgapane (Mothusi/Monamodi)

Mophetwa ya se nang boikemelo

- O fihla sekolong a le matla empa a kgeloseha ha bobebe ke dipuo tsa boThebe le Mmanthoto.

Mophetwa ya nang le ditalente

- O tseba ho bua hoo Thebe a neng a mo tshepetse hona.
- O tseba ho bina.
- O tseba ho aha bana ba banana.

Mophetwa ya nang le lerato

- O thusa Tutudu ka ho mo pholosa lemeneng leo a neng a le tjehehetswe ke boThebe.

Ha a rate bohlaswa

- O hlwekisa phaposi ya hae ka mehla mme ha sekolo se tswa o ruta banana ka bohlweki le ho itlhokomela.

Ke sephehi

- Kamoo a neng a rata ho pheha, o ne a bile a rekile dibuka tsa ho pheha.

O sebete

- O hlanohela boThebe bao a neng a tsamaisana tsela le bona ha Dimama.
- O bolella matitjhere ka ho fihla morao mosebetsing.
- O etella pele matitjhere ho ya mmileng ha Tutudu a letsa tshepe.

(b) Dimama (Moqabanyi/Mohlhohleletsi)**O rata tjhelete**

- O hloya Tutudu hobane a ne a re ke yena ya etsang hore bareki ba hae ba tle ka monyebe tameneng ya hae.

O hloka nnete

- Ha a re banana ba tswa ba kena ha Tutudu.

Ke phepheletsane

- O phepheletsa boThebe ho lwantsha Tutudu.

(c) Tselapedi (Mothusi/Monamodi)

O hlahella moo ho nang le mahlakore a mabedi mme a tshwanela ho etsa kgetho. Hohle o atleha ho etsa kgetho e nepahetseng ditseleng tse pedi. Ka mehla o sebedisa kelello e seng pelo.

O emela nnete, o ema le Tutudu

- O emella Tutudu ha Lekgotlataolo ya sekolo le batla ho hira motho e mong e seng Tutudu, ekasita le hohle moo ho neng ho na le merero ya ho senyetsa Tutudu mosebetsi.
- Ha a tsamaye mererong e mebe ya ho senya Tutudu lebitso le boThebe.
- O qetella a dumetse ho ntsha dibuka tsatsing la pele.
- O kgona ho kgalemela boitshwaro ba matitjhere le ho rorisa mesebetsi ya Tutudu.
- O emella Tutudu ho Mmatselapedi ha a mo tlisetsa ditaba tseo ho thweng Tutudu o a di etsa.
- O ema le Tutudu ha setjhaba se ne se mo futuhela.

(d) Matsepe (modulasetulo wa Lekgotlataolo ya sekolo)**O nena melata**

- O lekile ka makgetlo ho senyetsa Tutudu mosebetsi ka lebaka la bolata ba hae.

(e) Mokebe: Titjhere e neng e fihla le Tutudu, a le monyane.

(f) Seipobi (Rakgwebo) (Mothusi/Monamodi)**Ke mophetwa ya ratang ho thusa batho**

- Ka nako tsohle ha a kotjwa thuso o ne a etsa letsoho la monna ke mmokolla.

(g) Mmatselapedi: Mosadi wa Mosuwehlooho Tselapedi

- O tliša ditaba tse fosahetseng ka Tutudu lapeng la hae.
- Ditaba tšena di tlišitse pherekano kelellong ya Tselapedi a ba a ya ho Matsepe ho ya batlišisa ka tšona.

(h) Mmanthoto: Ke mme ya neng a tlišo rwaka Dikgapane ka ho ruta bana thuto ya Tataiso ya Bophelo. O qala ka ho nwa jwala pele a ya sekolong. Ha a fihla sekolong a fihla a itlontlolla ka ho hlatsa monko o mobe ofising ya mosuwehlooho le ho robala

(i) Mmamothepana: Ke e mong wa batswadi ba neng ba tlatsana le sello sa Mmanthoto ka hore Dikgapane o ruta bana ba ntho disele.

(j) Ntefelleng (Mothusi/Monamodi)

O emela nnete

- O bua nnete hore ka hore ha a robala ha Tutudu, ke moritaoke o entsweng ke Thebe ho senya Tutudu lebitso.

O lerato le sefufu

- O sebediswa ke Thebe ka lebaka la lerato la hae le bofufu boo a nang le bona ka ho rata Tutudu.
- O rata Tutudu hoo a lakatsang ho hloka hala (lefu ka lebaka la lerato la hae ho Tutudu).
- Lerato la hae le mmuisa nnete eo e pholosang bophelo ba Tutudu a sa natse bobbe bo tla mo hlahela.

(k) Ramorara

- Ke e mong wa matitjhere a monelang Tutudu.
- O nwa ha Dimama.
- Ha a na tlhompho haholo ha a tahlilwe.

(l) Motsamai (Moqabanyi/Mohlhleletsi)

Ke modulasetulo wa Lekgotla La Baithuti sekolong sa Sedibeng.

- Ha a tatele ho nka diqeto hobane ha a thetseha bonolo ke mashano a Thebe.
- O a tshepahala ntlheng ya hore o shebisana le Ntefeleng ba be ba etse diphuphutso ka ditaba tseo Thebe a tlang ka tšona.
- O ba mona ha a utlwa hore Ntefeleng o rata Tutudu mme seo se mo entse hore a qetelle a wetse lehlakoreng la Thebe.

(m) BoThabang

Baphetwa ba diketso tse hlephileng, tse mpe

- Ba ithatella jwala.
- Ba tsejwa ka boitshwaro bo bobbe habo bona Thokoza.

Baphetwa ba thetsehang habonolo

- Ba fetohela nnete eo ba e tsebang ha Thebe a fihla a ba thetša ka diketso tsa Tutudu.
- Ba sebediswa ke Thebe ho ya senya Tutudu.

3.9. KGOHLANO

Kgohlano e ka hlaha/hlahiswa ka mekgwa/tsela tse fapaneng, e ka ba mophetwa le maikutlo a hae, mophetwa le mophetwa, mophetwa le tikoloho le melao, mophetwa le tumelo (setso/bokeresete) le mophetwa le tlhaho. Kgohlano e ka paleng ya *Tutudu ha e Patwe* ke ya ka ntle haholo ho feta ya ka hare mme bobedi ba tšona di ntse di hlahella ho hodisa poloto ya pale ho ya pele.

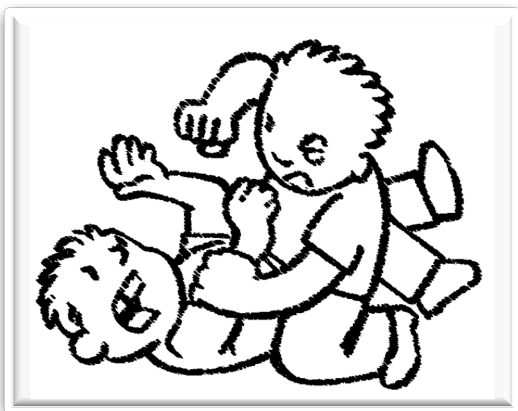
3.9.1 MEFUTA YA KGOHLANO

Kgohlano ya ka hare



- Tutudu ha a tshwanela ho ya sekolong ka nako ya merusu e kgahlanong le yena, o lwantshana le maikutlo a hae (kgohlano ya ka hare). O ipotsa hore na a ye kapa a se ye ho baballa bophelo ba hae. O qetella a ikgakanya ka lebitso a re ke yena Masupisane, mme ha habo ke Mantshonyana. O ikgakanya hape ka ho iketsa mosebetsi ya tjhekang mekoti ya dipalo tsa motlakase hore feela a utlwe hore motse o dumaduma ka lebitso la hae o reng.
- Tutudu ka morao hore a buisana le Dikgapane ka ho thusa batho ba tshwerweng ka lebaka la mehwanto, Tutudu o sala a lwantshana le maikutlo a hae hore Dikgapane o mo qhalletse matsoho ha a lokela ho mo thusa/ho ema le yena. O qetella ka ho ikeletsa hore o tla ya ho ntate Seipobi ho ya fumana thuso.
- Tselapedi ka morao hore mosadi wa hae a mmothe hore ke eng a sa tebele Tutudu ha e le mona batho bohle ba sa mmatle. Tselapedi o iphumana a bua ka pelo hobane a tseba mesebetsi e metle, e matla ya Tutudu, e neng e bile e pakwa ke ba Lefapha la Thuto.
- Ntefeleng le Dikgapane ba na le kgahleho ya lerato ho Tutudu. Bobedi bona bo ba le kgohlano ya maikutlo a lerato. Ba ne ba utlwa bohloko ha ba utlwa batho ba bua dintho tse mpe ka Tutudu.
- Nakong eo Ntefeleng a fihla ha Tutudu mme a fumana Dikgapane a le ka tlong, o lwantshana le maikutlo a hae ha pelo e nngwe e re a tsamae kapa a eme/kene. Qetellong o etsa qeto ya hore a maname ka lebota a utlwe seo ba se buang.
- Ntefeleng o ba le kgohlano ya ka hare nakong eo Thebe a reng ha ebe a sa batle hore Tutudu a mo tswe ka matsohong, o lokela ho qala ka ho kena ha Tutudu. O lwantshana le maikutlo a hae ka le reng ebe ketso ena e tla feela e atlehe ho mo tswalla kgomo na.
- Dikgapane nakong eo a ntseng a sebetsa le Thebe a bile a mo tshehetsa kgahlanong le Tutudu, o lwantshana le maikutlo a hae kaha o na le lerato ho Tutudu. Lerato leo Dikgapane a nang le lona ho Tutudu, o qetella a kwenehela Thebe a ema le Tutudu.

Kgohlano ya ka ntle



(E nkuwe ho clipart-library.com)

Ena ke yona e bang tshiya/mokokotlo wa poloto boholong ba dingolwa tse ngata. Ke yona tshiya ya pale ena ya *Tutudu ha e patwe*. Kgohlano ena ekaba pakeng tsa mophetwa le mophetwa, mophetwa le baphetwa ba bang, mophetwa le setjhaba moo ba qetellang ba lwantshana ka mantswa, ba tshwarana ka matshoho, ba rrelana bobbe, ba bolayana, jj.

a) Thebe le Tutudu

- Kgohlano ya Thebe le Tutudu ke yona tshiya ya kgohlano ya ka ntle paleng ena mme e boela e ba yona e hodisang poloto ya pale ena, Mohlala: Thebe o monela Tutudu ka mesebetsi ya hae e metle, a ba a hlohleletsa setjhaba, matitjhere, Lekgotlataolo ya Sekolo, la baithuti mmoho le bana ba sekolo ho etsa Tutudu motho ya mobe hobane ha se ngwana wa mobu ebile o a ipabola nthong tsohle tseo a di etsang.

b) Thebe le Dikgapane

- Kgohlano ya Thebe le Dikgapane e hlahella ha Dikgapane a fetohela merero e mebe ya Thebe kgahlanong le Tutudu le ho bua mashano ka yena e le ho mo senya lebitso. Dikgapane o qetella a ya ha Tutudu ho mo hlaba malotsana ka merero e mebe ya sera sa hae, Thebe.

c) Tselapedi le modulasetulo wa Lekgotlataolo ya Sekolo/Matsepe

- Tselapedi o iphumana a se a le ha Matsepe e le ho utlwa hore ebe Matsepe o tseba ho hong ka ditaba tse buehang ka Tutudu. O fumana Matsepe a se mahlong mme ba qetella ba sa buisane hantle ka molata/bolata ba Tutudu.

d) Tutudu le Tselapedi

- Tsatsing la pele ha dikolo di bulwa Tutudu o qobella Tselapedi ho nehelana ka dibuka tsa ho ngolla kaha o se a file baithuti mosebetsi wa lapeng. Qwaketsano ena e etsa hore ba hohlane/ ho se utlwane dipakeng tsa Tutudu le mosuwehloho Tselapedi kaha sena se ne se sa tlwaeleha ho etsahala sekolong sa Sedibeng.

e) Lekgotlataolo ya Sekolo le Tselapedi

- Tselapedi ha a dumellane le lekgotlataolo la sekolo ka taba ya kgiro ya Tutudu. Lekgotlataolo la sekolo le batla hore ho hirwe ngwana wa mobu le ha Tutudu a ipabotse ha ho ne ho botswa bakopi ba mosebetsi dipotso tsa ho hira titjhere. Karohanong ena ba qetella ba lahlelana matsoho moo Lekgotlataolo ya Sekolo le kopang hore ho voutuwe. Tselapedi ka lehlakoreng le leng, o qetella a itse ho molemo hore ba se ke ba hirwa ho na le hore ba senye tjelete ya balefi ba lekgetho.

g) Manthoto le Dikgapane

- Manthoto o rohaka Dikgapane ka hore o ruta bana ba bona ka thobalano le ho theha ya malapa.

f) Mophetwa le setjhaba



(E nkuwe ho wordpress.com)

- Tutudu o futehelwa ke setjhaba, bana ba sekolo le matitjhere kamora hore Thebe a ba hlohleletse ho etsa jwalo ka baka la mashano a a jadiceng ka Tutudu.
- Sekolong ho na le phapano e kgolo pakeng tsa matitjhere le diphetoho tseo Tutudu a tlang le tsona mme sena se etsa hore maikutlo a bona a lwebehlane. Mohlala: ho fihla sekolong ka nako, ho hlwekisa diphaposi borutelo, mabala a dipapadi le sekolo, ho ikakgela ka setotswana dithutong le ho ruta bana mekgwa e lokileng.
- Bana ba sekolo ba aroha dikoto ka baka la diphetoho tsena tse ntjha tseo ba di bonang di etsahala sekolong. Ba bang ke ba thoholetsang ketso tse ntle tsa Tutudu, ha ba bang bona e le ba kgahlanong le phetoho tsena.
- Sedibeng le Thabure yohle ho qhoma merusu e emisang dithuto kaha baithuti ba kwalla matitjhere ka ntle le ho emisa motse ohle tsii!.

4. TSHEBEDISO YA PUO

Mongodi puong ya hae o sebedisitse dikarolo tsa thutapuo tse hlahisitsweng ka tlase ho ntlafatsang boleng ba pale ena.

4.1 Mekgabisopuo

Komelo

- Ke lewa le sebediswang ke mongodi a sa kene ka botebo ditabeng tseo a ngotseng ka tsona ebe babadi ba tlatselletsela dintlha ho ya kamoo kgwele ya ditaba e manolohang kateng.

Mehlala:

- Mongodi ha a qale ka ho totobatsa kgohlano pele, o sebedisa bonono ba ho ngola ka ho qala a etsa komelo e fupereng bokgoni ba kgohlano, ebe kamora nako e itseng o phunya seso, kgohlano e a totobala.

- Bohlale ba hae ke ba Salemone.

Mothofatso ke ha ntho e sa pheleng e fuwa semelo sa botho.

Mehlala:

- Tshepe e llang. Jwang?
- Noka e phallang. Jwang?
- Difate tse shatang tseleng.

Tjebelo pele

- Sehloohong sa Setlabotjha, mongodi o fanne ka setshwantsho sa tlhaho moo ho nang le komello; bana ba bapalla madibohong a noka; noka ena e kotsi ha pula e nele e phalla ka sekgahla se seholo; le ho hohola tsohle tse tseleng ya yona; difate tse kgolohadi tsa meduwane ha di shata tseleng ya yona e di hohola ntle le qenehelo; o ne a re tjebela pele hobane diketsahalo tsena di hlahella dikgaolong tse pele dihareng le diketsahalong tsa pale.

Tshwantshanyo/papiso ke ha ho bapiswa ntho tse pedi tse etswang ka ho tshwana.

Mehlala:

- O sele ya menoto ekang kotwana tsa sekupu.
- O ne a sotha mmele sa noha e swaboloha.
- Mofuthu wa ho ba le batswadi o tshwana le wa letsatsi la mariha le lokelang ho orwa le sa tjhabile haholoholo hobane kamehla le latelwa ke mohatsela wa bosiu.
- O tswile moo a hoshola eka moloi a tshwerwe hodima ntlo.

Tshwantshiso

- Ho sebediswa ntho e nngwe ho hlalosa e nngwe e nang le semelo/ matshwao a tshwanang le eo e boletsweng pele.

Mehlala:

- Lefatshe ke lepatlelo la ntwana, lefatshe ke lepatlelo la thuto.
- Ngwana e motona ke pholo ya letlaka.
- Taba ke kedibitla.

Karaburetso ya motsamao wa mmele

- Ke ha setshwantsho sa seo ho buang ka sona se etsa hore o nyarohe mmele.

Mohlala:

- Bohale ba modumo wa yona bo ne bo fetela pelong.

Karaburetso ya pono

- Ke ha setshwantsho sa seo ho buang ka sona eka o se o ntse o se bona.

Mehlala:

- Dikgapane ha a bina, a itshwara thekeng, a pholla diqholo a di pikitle, a meneka.

Pheteletso

- Ke ha ketsahalo e itseng e hlahiswa ka tsela e fetelletsang.

Mohlala:

- Lenyora la ho hloka thuto le tla fela.
- Lelemeng la hae ho rothela mahe a dinotshi.
- Leihlo le bone le ho phatshima dinaledi ka hare ho mahlo a hae.

Phanyeho/ teketliso

Ke ha mongodi a tlohela mmadi a leketlesitswe mme a batla hore mmadi a inahenele hore ke eng se ka tswang se etsahetse kamora ho itseng/ketsahalo e itseng.

Mohlala:

- Moo Dikgapane a ipetsetsang ka tlong ha Tutudu a sa kokota nakong eo Tutudu a ntseng a dutse le Ntefeleng.
- Nakong eo molaetsa o kenang sefounong ya Dikgapane o tswang ho Thebe (Thabure) o reng ho fedile ka Tutudu.

4.2. Setaele

- Mongodi o sebedisitse setaele sa poloto e qalang hare. O boetse o ipabola ka lekgathe lekwale.

Mohlala:

- Tutudu o tshwara ka thata sekolong, ho fihlella a fumana lengolo la botitjhere. O batla mosebetsi wa botitjhere, empa o a o hloka. Motho wa rona a phamola sefela ka lentswe le phefa; le hlakileng; le molodi.

4.3 Sesotho se hlwahlwa/lefi le diphoso tsa puo

4.3.1 Puo e hlwahlwa/lefi

Mohlala

- Mosuwehlooho a otlala ditaba phatlantjhotjho.
- E mong le e mong a raha motoba.
- Esitana le yona pere ya lethapisana ha e lwabelwe feela.
- Ho kgwaqetsa ka mahlong.
- Ho tiisa sekgoqetsane.
- Ke elwa a bile a ilo re tjhobe ka tlong.
- O ne a ikutlwa a tshaba ebile eka meriri ya hae e re shwababa.

4.3.2 Diphoso

Polelo tsena tse lateng di paka diphoso tseo mongodi a di entseng tshebedisong ya puo.

Mohlala

- A **phaka** a ithuta hore mona Thabure ho na le hore a re: “a **phakisa** ho ithuta”
- Ha a fihla ho ya boraro, e leng sehlopha sa boraro, a re **kgekgenene** ho na le hore a re: “A ema tlekelele, tsi.” Ntho e emang kgekgenene ke terene nakong eo e kginang mariki.
- Kajeno ke sehlopha se felletseng, mme ho se ho ntse ho bua ka ho ya **diphehisanong** ho na le hore a re: “**ditlhodisanong.**”
- Dikgapane o hlile a kgethelwa leleme le monate ho na le hore a re: **bokgeleke/boqhwele**

4.4 Maele le maelana/dikapuo

- Maele ke pokello ya mantswe a fanang ka molaetsa/thuto/rutang/kgamelang/layang. Maelana ona ke polelo e kgutshwane e ka kwekwetlang nnete/ho pata/ho qoba ho bua ntho jwalo ka ha e tsejwa. Le ona a ntse a ruta/kgalemela/laya, jj.

Maele

Mehlala:

- Maele ana a nepahala ha a ngotswe ka tsela ena: “Ha mmela o ntse a puta” ho feta kamoo a ngolehileng kateng ka bukeng. Mongodi o ngotse maele ana ka tsela e fosahetseng “Ha mmila o ntse o puta.” Mmela ke ona o putang ha o tshetswe tomoso ha ho etswa jwala.

Maelana

Mehlala:

- Ho itshele ka dikgapha- Ho Ila.
- Ho se ntsha hloohong – Ho Ila haholo.
- Ho balabala ka pelo – ho ngongoreha/ ho nahana ka thata.
- Ho ferella – ho tsamaya ntle le sepheo.
- Ho ema nokeng – Ho thusa/ho tshhetsa.
- Ho nyametsa hlooho – ho bolaya.
- Ho kgetha ntsi ke ho kgora – ho se ananele seo o se fuwang.
- Ho tiisa meqheleba – Ho thatafatsa ntho.
- Ho e lata letailana – Ho qala ntwala/ ho qala dikgathatso.
- Sediba ke sa motlohapele – Ya fihlang pele ke yena ya tla atleha.

5. DIPOTSO LE DIKARABO

Moithuti ya kgabane, o ka itekola le ho ntlafatsa kutlwisiso ya hao ka dipotso le dikarabo tse hlahellang mona.

Lekola kutlwisiso ya hao hodima pale ena:

Dipotso tse kgutshwane

- 5.1 Bala qotso ena ka hloko o nto araba dipotso tse latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa pale ka kakaretso.

TEMA YA 1

Hoba a bale ditemana di se kae, mme a etse thapelo e kgutshwanyane, mosuwehlooho Tselapedi a tswela pele ho amohela bana bohle; ba batjha le ba kgale. Le ho mesuwe a etsa jwalo. A nto tswela pele, 'Kajeno ke motlotlo ho amohela, le ho tsebisa benghadi bana bao ke tla ba kopa ho hlahella ka pele, le ba tsebe. Monghadi Mikaele Mokebe le Monghadi Selosenqakile Tutudu.'

Ka bobedi ba sisinyeha e le ho hlahella powaneng. Motho wa rona a nka mehato e mmedi, a ba a re tsepa sa polesa le eme diphashasha motirilong; tshepe yona e ntse e le letsolong. Jwale bana ba sekolo ba holla melala ho feta. Matitjhere a nna a hlabana ka ditswe, ditsheho di ba kgamme. Tselapedi le yena o ne a itiisitse feela, empa motho o ne o bona pososelo sefahlehong hore tsa kajeno ha di tshwane le tsa mehla.

Hoba ba lakaletswe mahlohonolo le bodulo bo mofuthu, bahlankana ba boela madulong. Motho wa tshepe a nka mehato e mmedi ho boela moo a neng a ntse a eme teng.

- 5.1.1 Ke eng e entseng hore Tselapedi a kope matitjhere a MABEDI feela hore a tle ka pele mohla dikolo di neng di bulwa? (1)
- 5.1.2 Mophetwa wa sehlooho paleng ena ke mang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.1.3 Bontsha kamoo tshekamelolo e iponahaditseng kateng mohla ho neng ho phethelwa kopano ya ho hira matitjhere sekolong sa Sedibeng. (2)
- 5.1.4 Theho ya lebitso lee 'Selosenqakile' e re bolella eng ka maikutlo a motho ya mo rehileng lona. Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.1.5 Fana ka diketsahalo tse pedi ho tswa qotsong e ka hodimo tse iponahaditseng nakong eo matitjhere a MABEDI a neng a tsebiswa ke mosuwehlooho. (2)
- 5.1.6 Ka ntlha E LE NNGWE, o ka re Tutudu ke mophetwa wa semelo se jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

TEMA YA 2

Motseng kwana puo e ne e le lehlanya le ipitsang titjhere, le entseng matonomapesa tsatsing la pele. Ha ke re motho o ke o itshware ha o fihla moo o sa tsejweng. Eo ke ya jwang ya bolellang monga mosebetsi hore o batla ho sebetsa jwang, neng? Ha ke re Tselapedi ke yena ya lokelang ho bona hore o a sebetsa!

Bana le bona ba hakala. Ba qala ho bona titjhere e binang hore methapo ya molala e rare. Ka hona, hohle moo ba kopanang teng, taba boholo e ntse e le titjhere e ntjha. Ntefeleng le yena o teng hara bona. Le yena o ntse a re titjhere e ntjha. Empa yena o batla a imakalla hobane ka dinako tsohle ha ho bua ka Tutudu o utlwa eka moqoqo o ka atoloswa. Le ha ba ntse ba tsota botsho, ba supa le yona nko, yena o bona lebala le lefifinyana le tshobotsi e ikgethang. Mantsiboya ha a tutubala o bona sefahleho sa Tutudu, mme o kwenya mathe. Mofuthu o qala mmetsong mona moo mathe a fetang teng. O akaretsa sefuba sohle, o theohele mpeng; o theohe jwalo; o be o yo tswa matong. Ha a futhumala, o thunya mofufutso phatleng, mme a tshwarwe ke modikwadikwane. Jo Motsamai wa batho!

- 5.1.7 Maikutlo aa a Ntefeleng a hlalolang ka hodimo a senolela babadi eng ka boitshwaro ba hae? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.1.8 Hlalosa se etsang hore Tutudu e be mokgelo ho latela tsela eo setjhaba se lebellang setlabotjha ho itshwara ka yona. (2)
- 5.1.9 Mohanyetsi wa mophetwa wa sehlooho pading ee ke mang? Tshehetsa karabo ya hao? (2)
- 5.1.10 Ho ya ka diketsahalo tsa pale ee, o ka re seabo sa Dimama ntshetsopeleng ya pale ee ke sefe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.1.11 Bontsha kamoo diketsahalo tsa pale ena di ileng tsa fetoha ka tsela e neng e sa lebellwa kateng mohla bana ba sekolo sa Sedibeng ba neng ba ikemiseditse ho ya hlasela titjhere Tutudu moo a neng a dula teng. (2)
- 5.1.12 Maikutlo a hao ke afe mabapi le ketso ya Tutudu ya ho bontsha moifo bohlaswa bo neng bo le jareng ya sekolo mohla a neng a iketela mosebetsi? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.1.13 Ha o ne o le Tutudu, o ne o ka etsa jwang ha o lemoha hore setjhaba le bana ba sekolo ba o futuhetse, mme ba batla hlooho ya hao? (2)

Dikarabo

- 5.1.1 E ne e le matitjhere a matjha/ a fihlang sekolong seo. O ne a ba tsebisa bana ba Sekolo. ✓ (1)
- 5.1.2 Titjhere Selosenqakile Tutudu hobane diketsahalo di kgahlanong le yena/ kgohlano yohle e tsepamisitswe ho yena. ✓✓ (2)
- 5.1.3 Tshkamelo e iponahaditse ha moifo wa dipotso o qobella mosuwehlooho Tselapedi hore a kgethe letswalla la Thabure, e seng molata o kang Tutudu leha Tutudu e ne e le yena ya ipabotseng ho ba feta kaofela ha a ne a araba dipotso. ✓✓ (2)

5.1.4 E re bolella hore mohatsa malomae o mo reha lebitso leo e le ha a bontsha hore o qakehile mme ha ho moo a ka isang ngwana enwa teng kamora ho hlokahala ha mma Tutudu. ✓✓ (2)

5.1.5 Kamora ho hlahella le ho emella pejana ho matitjhere a mang, Tutudu o nka mehato e mmedi hape a ba a fihla a ema phashasha tshepe e ntse e le letsohong la hae ✓ Mokebe yena a nkile mehato e mmalwa feela ho tla pele. ✓ (2)

5.1.6

- Tutudu o pelo e ntle – Leha Thebe a ne a rerile ho mo etsa hampe, yena o ile a thusa thebe ho lefella batho ba neng ba tshwerwe ka baka la Thebe ka ho ya kopa thuso ho rakgwebo wa motseng.
- O na le moya wa tshwarelo – O ile a tshwarela Thebe ya neng a batla ho mo senyetsa bophelo.
- O sebete – O ile a ya sekolong leha a ne a eleditswe hore a se ke a ya tsatsing leo kaha bana ba sekolo ba ne ba batla hlooho ya hae.
- O bohlae – O tsebile ho ikgakanya nakong eo setjhaba se neng se mo futuhetse.
- O na le molao – o kgonne ho etsa hore bana ba sekolo ba bapale bolo ba be ba tsebe ho hlwekisa diphaposing tsa bona.
- O na le matshwao a boetapele – O kgonne ho lokisa tsohle tse neng di sa tsamaye ka tsela sekolong sa Sedibeng.
- E ne e le pudumo ya seemanosi – Ha a ikopanye le basebetsimmoho ba bang le yena.
- O ne a le makgethe, a ithata – Diaparo tsa hae le moo a dulang ho ne ho hlwekile ho kenyeletsa le phaposi eo a rutelang ho yona.
- O ne a e na le boitshwaro – O kgonne ho hlola moleko oo Ntefeleng a neng a batla ho mo kenya ho wona wa hore a robale le yena.
- O ne a e na le tumelo ya Sekresete – O ne a tshepile thapelo ka nako tsohle ha a ne a iphumana a le mathateng.
- O ne a e na le boitshepo (e seng ho ikgantsha) – o kgonne ho bontsha moifo o botsang dipotso bohlaswa bo neng bo le sekolong. ✓✓ (2)

5.1.7

- Maikutlo ana a senolela babadi hore Ntefeleng ke ngwana ya se nang boitshwaro bo botle. Ha se boitshwaro bo amohelihileng hore ngwana wa sekolo a lelekisane le titjhere ka tsa marato. ✓✓ (2)
- Ha a hodiswa hantle – O kgona ho phetela mmae ka ditaba tsa masawana mme mmae a mo mamele. ✓✓ (2)

5.1.8

- O laela moifo o botsang dipotso hore o eme o shebe ka ntle o bone lehola le kupeditseng sekolo seo a neng a kopa mosebetsi ho sona.
- Ha a emele ho tsebiswa semmuso feela o itsebisa moifo le pele o mo amohela.
- O bua mantswa a seng monate ho moifo o botsang dipotso.
- O bolella mosuwelhlooho hore yena o batla ho fana ka dibuka letsatsi la pele feela dikolo di butswa kaha letsatsi la hosane le na le tsa lona.
- Ha a dule le matitjhere a mang ka phaposing ya matitjhere.
- Ha a ye Letsheng moo matitjhere a Sedibeng a neng a fella teng ho ya nwa letsina.
- Ha a rekele bana ba sekolo majwala jwalo ka boThebe. ✓✓ (2)

- 5.1.9 Ke Thebe. Thebe ke yena ya ntseng a hlohleletsa batho hore ba be kgahlanong le Tutudu kaha o ne a le kgahlanong le diphetoho tseo Tutudu a di tiisitseng sekolong sa Sedibeng. ✓✓ (2)
- 5.1.10 Seabo sa Dimama paleng ena ke ho thusa batho ba morerong wa ho tebela Tutudu sekolong. ✓✓ (2)
- 5.1.11 Diketsahalo tsa pale di ile tsa fetoha nakong eo bahlasedi ba Tutudu ba neng ba fumana a le siyo ha hae mme sepolesa se fihla se tshwara ba bang ba bona ba neng ba senya Tutudu thepa ya ha tlong. ✓✓ (2)
- 5.1.12 Ke ikutlwa ke swabiswa ke ketso eo ya hae ya ho bontsha bohlaswa boo bo neng bo le ka ntle. Mokgwa oo a buang le bona ka wona ha o a amoheleseha. Ke ikutlwa ke thabela ketso eo ya Tutudu hobane sekolo se tla fumana motho wa sebele ya tsebang ho se hlokomela. ✓✓ (2)
- 5.1.13
- Ke ne ke tla kopa tshireletso e matla sepoleseng ho fihlela maemo a renang a kgutsa.
 - Ke ne nka tloha motseng oo ke ilo sebetsa nqa e nngwe. ✓✓ (2)

Potso

- 5.2 Bala qotso ena ka hloko o nto araba dipotso tse latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa pale ka kakaretso.

TEMA YA 3

La tjhaba le hlahlamang. Eitse le re tjhapha a be a se a ntse a rabaraba ka tlong mora Tutudu. Metsi o se a tswa ho ona, mme jwale o lokisa tseo a tla di apara. Dieta di letse di bentshitswe ka la maobane, empa le hoseng jwalo o sa di borosola, a bile a di pheta. Hempe le ha e tswa ka oteropong, o sa boetse a e otlolla hape. Motshetshe o mong le o mong o lebahannngwa le wa habo ona ka makgethe, mme ha e ka o batla o tswa moleng, o fafatswa ka metsi, ebe o otlollwa botjha. Le borikgweng ho jwalo feela.

Tutudu hoba a je, a hlape meno, a be a hlatswe le dijana tseo a neng a jella ho tsona, a betseha. O tswa jwalo boholo ba batho bo sa le ka matlong. Ho le ngwese mmileng. Ba mmonang ke ba bileng le lehlohonolo la ho mo hlwedisa kapa ho tswela ka ntle nakong eo a fetang. O ne a hata a hatoha eka hoja o a hlakisa; buka a di kgwaetse ka lehafing. Letsatsi motho o ne a le bona seeteng sa hae ha se ntse se re khatsi, khatsi, khatsi. O hwantile jwalo a ba a fihla sekolong moo a fihlellaneng le Tselapedi. Eo moo a reng o a theoha ho bula heke, Tutudu a be a se a tlotse matjato a masesane; a phamotse dinotlolo matsohong a hae; a ba a mmulela le pele a theoha koloing.

- 5.2.1 Ketso ya hore Tutudu a lale a itokisitse ka la maobane e mo senola e le mophetwa ya jwang? (1)
- 5.2.2 Leha malome wa Tutudu a ne a sa mmuelle ntlheng tse ngata, ke ntlha efe e bontshang hore o ne a rata le ho tsotella motjhana wa hae? (1)
- 5.2.3 Bolela pherekano eo Tselapedi a bileng le yona mohla Tutudu a neng a tlile le bana ka kantorong ho tla batla dibuka. (2)
- 5.2.4 Ke ketsahalo efe e sa tlwaelehang e ileng ya etswa ke Tutudu ha a ne a tlo iketela mosebetsi wa botitjhere sekolong sa Sedibeng? (2)

- 5.2.5 Taba ya hore Dikgapane a hlolehe ho fihla kopanong ya Thebe mohla ba neng ba lokela ho kopana bakeng sa ho diha Tutudu, e nnetefatsa eng? (1)
- 5.2.6 Tikoloho le nako eo diketsahalo tsa pale ee di etsahalang ka yona ke tsa mehleng efe? Tshehetsa karabo ya hao. (4)

MMOHO LE

Bala qotso ena ka hloko o nto araba dipotso tse latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa pale ka kakaretso.

TEMA YA 4

Tutudu o fetetse phaposeng ya matitjhere moo a fihlileng a beha dibuka. Hoba a behe dibuka a ya ofising ya Tselapedi ho ya saena buka ya nako le ho ya kopa tshwarelo ha a sa fihla ka nako ya mehla. 'Monghadi Tutudu, o ka tla mo ho le tje! Nna ke ntse ke re ke tla o letsetsa, ke o bolelle hore o ke o be siyo ho se hokae. Hona jwale ke qeta ho bua le mookamedi wa sepolesa, ke mo hlalose tsa hore tjhaba se boetse se re qobella ka hare ho jarete ya sekolo.

Nna ha ke batle ho bona ntho eo ke e boneng bekeng yane. Na o kile wa kopana le yena?' 'E, e moholo. Ke ne ke ile kantorong ya hae maobane mantsiboya. Ke nna ya itseng kajeno a se ke a romela mapolesa hobane ke bona eka setjhaba sena se hlahafatswa ke ona mapolesa ao.' 'Tutudu! Tutudu wee! Na o nka hantle? O reng ka bophelo ba hao? Batho bana ba batlile ba o bolaya. Hoja ba o fumana mohla monene re ka be re bua tse ding kajeno!' 'Ntate Tselapedi, na ka nnete motho o lokela ho dula a disitswe ke mapolesa? Bophelong motho o lokela ho ba le bolokolohi ba ho phela moo a ratang ka nako eo a e ratang. Re lokela ho tseba hore bolokolohi ba rona bo kenyetsetsa ho hlompha bolokolohi ba ba bang. Ka hoo ha re hloke mapolesa ho re ruta ho ithlompha le ho hlomphana hobane ke tseo re bopelletsweng le tsona.'

- 5.2.7 Ke lebaka lefe le entseng hore Tselapedi a tshoswe ke ho bona Tutudu mosebetsing ho ya tema e ka hodimo? (1)
- 5.2.8 Mosuwehlooho o bolela eng ha a re ho ja setjhaba sa fumana Tutudu mohla monene ekabe ho bolelwa tse ding? (1)
- 5.2.9 Ha o ne o le Tutudu mme o lemoha hore lefatshe le o tsohetse matla, o ne o ka etsa jwang ho itshwasolla koduweng eo? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.2.10 Ke thuto efe eo mongodi a re fang yona pheletsong ya pale ee? (2)
- 5.2.11 Hlalosa se bolelwang ke mongodi ka tshebediso ya lebitso lena 'Tutudu', o ipapisitse le diketsahalo tsa pale ena. (2)
- 5.2.12 Bontsha kamoo motsotso wa tsitsipano kapa wa mahlonoko o iponahatsang kateng paleng ena. (2)
- 5.2.13 Tiholo sengolweng sena e iponahatsa ketsahalang efe? (2)
- 5.2.14 Bontsha kamoo diketsahalo tsa pale ee di ileng tsa nka mothinya o sa lebellwang kateng mohla Ntefeleng a neng a fumanwe a tsotse ha Tutudu. (2)

[25]

Dikarabo

- 5.2.1 Ya bolokang/ hlomphang nako. ✓ (1)
- 5.2.2 A mo bolokela tjelete posong. ✓ (1)
- 5.2.3 O ferekantshwa ke hore sena se ne se qala ho etsahala sekolong sa Sedibeng. ✓✓ (2)
- 5.2.4 Ho etella Lekgotlataolo ya Sekolo pele ka ho ipolela le ho tshebiswa. ✓✓ (2)
- 5.2.5 Ke hobane Dikgapane o se a fetohetse ditaba tsa hae le Thebe/ hore Dikgapane ke mophetwa wa nang le boikemelo/ Hore Dikgapane o rata Tutudu. ✓✓ (2)
- 5.2.6 Mehlang ya sekwalekwale, ho na le diselefounu/ Lekgotlataolo ya Sekolo le hirang matitjhere dikolong/ mokgotla wa baithuti/ hona le dithelebishini. ✓ (1)
- 5.2.7 Ke hobane meruso ya boipelaetso kgahlanong le yena ene e ntse e tswelapele. ✓ (1)
- 5.2.8 Ho ja setjhaba se ile sa fumana Tutudu ka letsatsi la meruso le mehwanto ba ka be ba mmolaile/ ho hlahile ditaba tse mpe/ ba mo ntshitse kotsi e tshabehang. ✓ (1)
- 5.2.9 Ke ne ke tla baleha sebakeng seo kaha ke tla be ke sa bolokeha. ✓✓ (2)
- 5.2.10 Botle bo hlola bobele / mohale o tswa maroleng/ mona le lefufa ha di putse. ✓✓ (2)
- 5.2.11 Tutudu ke ntho e kgolo e kekeng ya patwa, diketso tsa Tutudu di tshwantshwa le tutudu eo e kekeng ya patwa. ✓✓ (2)
- 5.2.12 O bonahala ka mehwanto / ka pina e somang Tutudu / ka ho fumana Ntefeleng ha Tutudu a le feela. ✓✓ (2)
- 5.2.13 Moo Thebe a ikopelang tshwarelo ho Tutudu le ho bohle bao a ba foseditse. ✓✓ (2)
- 5.2.14 Ntefeleng o ile a bolella bohle nnete ya hore tsohle ke merero ya Thebe, Tutudu ha a na molato. ✓✓ (2)
- 5.3 Bala qotso ena ka hloko a nto araba dipotso tse latelang. Hopola hore dipotso di itshetlehile qotsong le dikahareng tsa pale ka kakaretso.

TEMA YA 5

Ha kereke e tswa Tutudu o lebeli ha hae jwalo ka mehla, mme ka pelong a ikutlwa a imolohile haholo. Hobane a kene ka tlong, a ba lahlela dibuka tafoleng, le yena a itahlela betheng. A qala a bososela: A ba a tsheha a le mong e le ha a ipotsa hore hantlentle ho etsahalang ka yena. O batlile a fetoha seilatsatsai ho se mabaka. A boela a iqabola. Ha ho ne ho uwa ka maikutlo ao a ka be a se a phuthaphuthile mehaswana: a ba a le tipatipa ho tswa ka hare ho motse ona.

Mohlomong a thusitswe ke ho hloka moo a ka yang hobane o ne a sena mang wee. A tebisa mehopollo: A thuisa molaetsa wa moruti wa tsatsi leo.

Thabo e ne e boetse pelong ya hae leha ho ne ho ntse ho e na le leswitinyana la bodutu le neng le sira thabo eo ya hae. Leha ebile e le motho ya tlwaetseng ho itulela a le mong, a ntse a etsa hona le hwane, mohlang oo a hla a ikutlwa a lahlehile. Maikutlo ao a lakatsang ho itebatsa ona a mo etela kgafetsa. A ba a bona hantle hore mona Thabure ha se moo a tla dula, haholoholo hobane ke moo ho na le ba mmonang e le sera. Takatso ya dijo e le siyo. Ka hoo a ka ba a re shwa.

Tselaneng tse lebang mahae moqoqo e ne e le Tutudu. Batho ba baholo ba kgotsa ba sa tswa kgotsa. E ntse e le, 'Ngwana a etsa diaba enwa, batho ra ba ra hopola mehleng ya rona.

Dipotsa

- 5.3.1 Ke eng e neng e etsa hore ha Tutudu a bososela hakaana ha a kgutla kerekeng? (1)
- 5.3.2 Tutudu o ba le maikutlo a ho phutha mehaswana ya hae a tsamaye. Ke hobaneng a ba le maikutlo a tjena? (1)
- 5.3.3 Bolela molemo O LE MONG oo Seipobi a o etseditseng Tutudu, o ileng wa etsa hore Thebe a ikwahlaye. (1)
- 5.3.4 Fana ka moelelo o otlolohileng wa mantswe ana, 'ka hoo a ka a bo re shwa' (1)
- 5.3.5 Bolela hore Tutudu ke mophetwa wa mofuta o jwang. Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.3.6 Ke ketsahalo efe e pakang hore Dikgapane ke mophetwa ya sa kgoneng ho emela qeto ya hae ho tla lokisa sekolo sa Sedibeng? (1)
- 5.3.7 Ke mofuta ofe wa kgohlano e hlhiswang ke Tutudu ha a re Thabure ha se moo a tla dula teng? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.3.8 Tharahano paleng ena e qala ho iponahatsa ketsahalang efe? Hobaneng o realo? (2)

MMOHO LE

TEMA YA 6

Tutudu a re kgwapho! A mathela fenstereng; a ba a bula kgaretene. Ha a etsa jwalo mahlasedi a letsatsi a re tjhapha ka tlong. A bona ditiletile tsa bana ho leba dikolong tse fapaneng. Batho ba baholo le bona ba ne ba le tipatipa ho theohela tlase phuleng moo boholo ba bona bo sebetsang teng. A bula kgaretene ka lehlakoreng la sekolo sa Sedibeng. Le teng a bona e le mohoula wa bana ho theohela sekolong. A kgoroha ho ya tafoleng; a phamola watjhe; a sheba nako. A leba pompong ya metsi; empa he ho na le ho e bulela, a e tshwara feela. A boela betheng. A fihla a kgumama pela yona. A leka ho rapela, empa atimellwa. Ha mpa ha itlela mantswe a tlwaelehileng:

'Le ha nka tsamaya kgohlong ya moriti wa lefu nke ke ka tshoha bobele leha bo le bong, O na le nna.'

Ha a phahama moo, a boela fenstereng hape. A pikitla mahlo. A shebisisa. A bona matshweletshwele a motse ona wa Thabure a lebile nqa sekolong sa habo. A boela a sheba watjhe hape. Ha a fumana hore

o setswe hona ho senang thuso, a etsa qeto ya ho se ipotlakisi. A hlapa jwalo ka kamehla, empa a makala ha a qeta ka pele. A apara. A tlama thae. Pele a tswa a phumula seeta hape. Le sona sa dumela. Ha a ya a lebile monyako letswalo la mo re ntse! Ka yona nako eo sele ya hae ya bontsha ho amohela molaetsa. A o bala: 'Lerato, qoba ho tla sekolong hona jwale. Ho hobe.'

- 5.3.9 Ke hobaneng maikutlo a Tutudu a dubakane ho ya kamoo a totobaditsweng kateng qotsong e ka hodimo. Tshehetsa karabo ya hao. (1)

- 5.3.10 Hlalosa hore mantswa ana 'Le ha nka tsamaya kgohlong ya moriti wa lefu nke ke ka tshoha bobele ha bo le bong, O na le nna.' a sibolla eng ka tumelo ya mongodi. Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.3.11 Pheletso paleng ee, e iponahatsa mothating ofe? (2)
- 5.3.12 Tlhola dingolweng ke ha botle bo hlola bobele. Ebe sena se phethahaditswe paleng? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.3.13 Ke hobaneng ha mongodi a sebedisitse tomatso ka ketsahalo eo ho yona Ntefeleng a fumanwang a le mealong ha tihjhere Tutudu? (3)
- 5.3.14 Seabo sa Dimama ke sefe paleng ena. (2)
- 5.3.15 Maikutlo a hao ke afe ka ketso ya Manthoto ya ya sekolong nwele jwala ka sepheo sa ho tjodietsa Dikgapane. (2)

Dikarabo

- 5.3.1 O a itsheha hobane o ne a sa batle ho ya kerekeng tsatsing leo, athe o tla etsa diaba tse kgahlang phutheho yohle. ✓ (1)
- 5.3.2 Ke ha a bona hore setjhaba sa Thabure ba mo fetohetse. ✓ (1)
- 5.3.3 O mo thusa ka ho lefella baithuti ba neng ba tshwerwe hore ba lokollwa tjhankaneng. ✓ (1)
- 5.3.4 Moelelo o otlohohileng ke hore o ile a kgaleha. ✓ (1)
- 5.3.5 Tutudu ke mophetwa ya sepapetlwa, ✓ hobane ha a fetolwe ke maemo, o itelletse ho etsa tse ntle ka dinako tsohle. ✓
- 5.3.6 Ha Dikgapane a ne a fihla sekolong sa Sedibeng o ne a ikemiseditse ho fetola maemo empa eitse ha Mmanthoto a mo hlasela, yaba o nyahlatsa tsohle. O rera le Thebe ho diha Tutudu mme o qetella a kwenehela morero oo, a kgutla a bolella Tutudu seo ba se rerileng ka yena. ✓ (1)
- 5.3.7 Ke kgohlano e ka hare, ✓ hobane moo Thabure boholo ba batho e ne e se e le dira ho yena. ✓ (2)
- 5.3.8 Tharahano e iponahatsa moo Thebe le moifo wa hae ba rerang ho diha Tutudu. ✓ Bophelo ba Tutudu bo ile ba qalella ho senyeha kamora kopano eo Thebe a neng a itshwaretse ha Dimama moo ba neng ba rera ho diha Tutudu teng. ✓ (2)
- 5.3.9 Maikutlo a hae a dubakane (O ba le maikutlo a sithabetseng) hobane bana ba sekolo le setjhaba ba ne ba rerile ho mo futuhela. ✓ (1)
- 5.3.10 A sibolla hore mongodi ke wa tumelo ya Bokreste/mokreste. ✓ Mantswa ana qotsitswe Bebeleng bukeng ya Dipesalema. ✓ (2)
- 5.3.11 Nakong eo Tutudu a neng a ya sekolong, mme Mosuweloo Tselapedi a re a kgutlela lapeng kaha dikgaruru ha di so fele empa Tutudu a hana. Bana ba sekolo ha ba fihla ba etellwa pele ke Ntefeleng ba kena jareteng ya sekolo, yaba ba a rutwa. ✓✓ (2)
- 5.3.12 E, tlhola e hlahella moo batshwaruwa ba lokollwang ka lebaka la Tutudu ya ileng a ba kopela thuso ho ntate Seipobi mme Tutudu ha a iphetetse ho bohle ba mo entseng hampe. ✓✓ (2)
- 5.3.13 Tomatso ke hore Ntefelleng o ne a ronngwe ke Thebe ho senya Tutudu lebitso feela nnete e ile ya hlahella poyaneng ha Ntefelleng a hlalosa hore morero oo ke wa Thebe. Lebitso le senyehang ke la Thebe bakeng sa hore ho senyeha la Tutudu. ✓✓✓ (3)
- 5.3.14 Dimama ke phepheletsane hloba se nkotong. ✓ O sebediswa ho senya lebitso la Tutudu, mme a bolella setjhaba hore Tutudu ke motho ya mobe feela ho se jwalo. O hlohleletsa kgohlano pakeng tsa Thebe le Tutudu ka ho bua mashano ka Tutudu. ✓ (1)
- 5.3.15 Ke ikutlwa ke swabisitswe ke ketso ena ya Mmanthoto. Mistrese Dikgapane o ne a batla ho ruta bana ba sekolo ho ithokomela kgahlanong le thobalano feela Mmanthoto o ile a re lefetwa le tseba eng ka tlhophiso ya malapa. ✓✓ (2)

[25]

Potso ya moqoqo

- 5.4 Diketso tsa Tutudu sekolong sa Sedibeng, ke tsona tse roteletsang kgohlano paleng ena. Dumellana kapa o hanane le mohopolo ona o ka hodimo. Moqoqo wa hao o be wa bolelele ba mantswe a 400–450. [25]

Selelekela

- Diketso tsa baphetwa dingolweng tse fapaneng di ka rotetsa kgohlano le ho feta. Paleng ena re elellwa kamoo diketso tsa Tutudu sekolong sa Sedibeng di hlohleletsang le ho hodisa (ntshetsa) kgohlano ho ya pele kateng.

Diketso tsa Tutudu

- Tutudu o laela moifo o botsang dipotso tsa boiketo ba mosebetsi hore o eme o shebe mofero o ka ntle jareteng ya sekolo.
- O phamola tshepe ho moletsatshepe, mme o e letsa haholo letsatsing la hae la pele a qeta ho fihla sekolong sa Sedibeng, hoo baahi ba Thabure ba ileng ba ipotsa hore ho etsahalang sekolong.
- O otlolla mela ya pokano hore e otlolohe letsatsi la pele feela ha dikolo di bulwa.
- O phokolela pina hodimo hona sebakeng sa pokano moo.
- Tutudu o ema pashasha jwalo ka lesole ha a ne a tsebiswa sebakeng sa pokano.
- Tutudu o ruta letsatsi la pele feela sekolong le ho fa baithuti mosebetsi.
- O laela baithuti ho hlwekisa le ho phutha dipampiri le matlakala ka diphaposing.
- O fa baithuti dibuka letsatsi la pele feela dikolo di butswa leha Tselapedi a ne a sa dumellane le yena.
- O ile a bapadisa baithuti bolo letsatsing la pele hoo Thebe a ileng ba nahana hore o sotla ka bana.

Kamoo diketso tsa Tutudu di hlohleleditseng kgohlano kateng

- Basebetsimmoho ba Tutudu ba bona Tutudu a ba hobositse ka ho letsa tshepe ka nako le ka ho ba kwalla heke mmoho le bana ba sekolo.
- Taba ya Tutudu ya ho ruta letsatsi la pele e halefisa mesuwe le baithuti ba Sedibeng kaha ba ne ba sa tlwaela ho ruta/rutwa letsatsing la pele dikolo di butswa.
- Tselapedi ha a ka a kgotsofatswa ke Tutudu ha a ne a kopela baithuti dibuka letsatsing la pele la ho bulwa ha dikolo.
- Basebetsimmoho ba Tutudu ba re Tutudu o sotla baithuti ka ho ba mathisa letsheare lohle.
- Basebetsimmoho le Tutudu ba kgobohelwa ka baka la diketso tsona tsa hae mme ba kenya baithuti le batswadi moya wa hore Tutudu a tebelwe sekolong.

Phethelo

- Diketso tsa Tutudu ke tsona tse entseng hore basebetsimmoho ba hae ba kenye baithuti le batswadi moya hore a lelekwe sekolong. Ka thuso ya Ntefeleng, Dikgapane, Tselapedi le Seibopi o kgona ho hlola dira tsa hae. [25]

Potso e telele

- 5.5 Manollong ya pale ena, Tutudu o hlalishwa e le mophetwa ya sepapetlwa. Sekaseka ntlha ena o ipapititse le diketsahalo tsa pale ka kakaretso. Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400–450. [25]

Karabo potso ya moqoqo

Selelekela

Mophetwa ya tjihitja ke ya nang le boitshwaro bo tshwanang le ba batho ba phelang lefatsheng. O fetoha le maemo a ditaba paleng/bophelong, mme o kgona ho bontsha tseo a di ratang le tseo a sa di rateng. O kgona ho bontsha ntlhakemo ya hae. O na le makgabane a fapaneng, mme o kgona ho hola kelellong le maikutlong ka ditsela tse fapaneng. Ka dinako tse ding o thata ho utlwisiseha. Ka lehlakoreng le leng mophetwa ya sepapetlwa ke ya sa fetoheng leha maemo a ka ba jwang. Ke mophetwa ya tswafisang, mme ha a bontshe matshwao a batho ba nnete ba phelang lefatsheng. Ha a bontshe kgolo kelellong le maikutlong jwalo ka mophetwa ya tjihitja, mme ho bonolo ho lepa seo a se nahanang le seo a ka se etsang.

Ho ba sepapetlwa ha Tutudu

- Maloma Tutudu o mmehela tjelete eo a tlang ho ithuta ka yona mme Tutudu a fela a phethisa jwalo, a ya sekolong a fumana lengolo la botitjhere.
- Ha a fihla Thabure a tshepisa hore ha a ka fumana mosebetsi sekolong sa Sedibeng, o tla tlisa diphetoho tse ntle sekolong seo mme a feela a phethisa jwalo ka tsela ena:
- Letsatsi la pele ha dikolo di bulwa o phamola tshepe ho motho ya e letsang, mme a e letsa ka mokgwa o sa tlwaelehang o ileng wa makatsa setjhaba sa Thabure, a ba a lokisa mela ya baithuti hore e tsepame sebakeng sa pokano a thathiselletsa ka ho bina ho feta bohle.
- A ruta baithuti letsatsing la pele feela a ba a ba fa le dibuka. A tswela pele ka ho hlwekisa phaposi eo a neng a sebeletsa ho yona.
- O fihla a le mahlahlaha a sa nyahanmiswe ke letho ho latela diphephetso:
- Ha a tsebiswa bana ba sekolo le matitjhere a mang, o iponahatsa ka tsela ya hae a le mong.
- O bapadisa bana ba sekolo bolo le ho theha sehlopha sa mmimo sa kereke.
- Ha a ka a balehela dikano tsa hae leha a ne a se a fetohetswe ke basebetsimmoho le setjhaba.
- Sena se bonahetseng nakong eo a neng a fihlelwa ke maikutlo a hore eka a ka falla motseng wa Thabure hoba setjhaba se mo tsohetse matla, a ikele hosele. O phakisa a hopola hore yena ha a na mang wee, mme ebile le malomae o se a hlokaetse. O etsa qeto ya ho dula Thabure le ho dula hodima dikano tsa hae kaha a sena ba habo.
- A boela a fihlelwa ke mohopolo o reng a se ke a ya kerekeng. Qetellong o qhelela mohopolo ona ka thoko mme a kena tseleng e yang kerekeng. Ha a kgutleng ha hae, o a itsheha kaha o ne a lemoha hore o batlile a tshaba moru o se nang nkwe. Se mo tiisang le ho tlatsa morolo ke tumelo ya hae ka qotso ya mantswe ana: "le ha nka tsamaya ..., O na le nna."
- Leha a lekwa ke Thebe ka ho romella Ntefeleng lapeng la hae hore a ilo kena diphateng le Tutudu, ha a ka a nka monyetla wa hore a be a se a robala le yena.
- Tutudu ha a nyahamiswe ke maemo afe kapa afe ha bonolo. Sena se iponahatsa ka tsela ena:
- Leha ntate Seipobi a sa ka a amohela kopo ya hae kgetlo la pele ha a ne a ilo kopela dibini tshetso ya sepalangwang le ho kopa hore sehlopha sa bolo se rekelwe seaparo sa dipapadi, o kgutlela ho yena ho kopela batshwaruwa thuso ya ditjhelete hore ba lokollwe tjhankaneng.
- Kamora mmomori wa Thebe o kgutlela sekolong ka mahlahlaha a hae a tshwanang le a pele le hoja mosuwehlooho a ne a tshohile hore baithuti le setjhaba ba tla mo ntsha kotsi. A boela a tidinya tshepe ya sekolo ka mahlahlaha a fetang a pele kamora boipelaetso ba bana ba sekolo le setjhaba mohla a kgutlelang sekolong.
- O dula a ntse a le makgethe le kamora hore setjhaba se mo fetohela.
- Botho ba hae ha bo a ka ba fetoha hohang kaha ha a ka a ba le moya wa boiphetetso.
- Ha a halefele Thebe ka hore ke yena ya romeng Ntefeleng ho kena diphateng tsa hae ha hae hore ho shebahale eka o robala le banana ba Sedibeng.

- Ke yena motho ya ileng a ema ka maoto ho etsa bonnete ba hore batshwaruwa bohle ba a lokolwa tjhankaneng a sa natse hore ba mo senyeditse thepa ha hae kapa ba mo tjheketse mamena.

Phethelo

- Ntlhakemo ya hao e tla ananelwe ha feela o itsheheditse hantle ka diketsahalo tse tswang paleng tse tsamaellanang le ho ba sepapetlwa ha Tutudu. Kgodiso e mpe, e bohloko eo mohatsa malomae o mo hodisitseng ka yona. Ke yona e mo entseng ho ba monna wa makgonthe, ho tshwarela le ho iphetetsa ho bao ba mo etsang hampe.

Potso e telele

- 5.6. Thebe ke mophetwa ya tletseng mano le boqitolo. Sekaseka polelo ena, mme o bontshe hore ho ba le mano le boqitolo ha hae ho ntsheditse kgohlano pele jwang. Moqoqo wa hao e be wa bolelele ba mantswe a 400- 450. [25]

Karabo

Selelekela

Mona le boqitolo ke bopelo mpe bo fetisisang ba batho ba rerang ho senyetsa batho ba bang bohloko ka ho ba etseletsa ka ntho tseo ba sa di etsang. Sena se bonahetse ka mekutu eo Thebe a neng a e etsa ho ketola Tutudu ka hohlehohle. Athe kgohlano yona ke ho se utlwane ha maikutlo, e ka ba ya ka hare kapa ya ka ntle.

Ho ba mano le boqitolo ba Thebe

- Kgohlano eo re e fumanang mona ke ya ka ntle haholo ho feta ya ka hare. Ho ba le mano le boqitolo ha Thebe ho thusitse ho ntshetsa kgohlano ena pele ka mokgwa ona:
- Thebe ke mophetwa ya tletseng mano le boqitolo. Ntlha ena e qholotswa ke ha a bona Tutudu a tliša dipheleho sekolong sa Sedibeng moo ba sebetsang teng. Bakeng sa hore a ananele dipheleho tseo, o tšelwa ke lefufa, mme o a mo honohela. O rera ho diha Tutudu maemong a matle ao a ipheleleng ho ona ka ho fehla kgohlano pakeng tsa Tutudu, bana ba sekolo, matitjhere a mang le setjhaba. O bonahala a atleha lemeng la hae (mona le boqitolo).
- O a atleha morerong ona ka thuso ya baetsana ba hae ba kang boThabang, Matsepe, Motsamai le Ramorara.
- Mona le boqitolo ba hae ke tsona tse roteleditseng kgohlano ya ka ntle ho hohela pele diketsahalong tsa pale.
- O fihella sena ka ho etsa tsena tse latelang:
- O buisana le boThabang ka ho ba kenya moya o mobe le ho ba hulela lehlakoreng la hae hore ba be kgahlanong le titjhere Tutudu le ho mmona e le sera sa bona. Bashanya bana ba tsosa morusu o moholo sekolong le setjhabeng ba batla hlooho ya Tutudu.
- O roma bana ba sekolo le setjhaba ho ya kgwasa Tutudu lapeng ha hae, ha ba fihla ba fumana a le siyo. Ba thubela pelo ka ho senya thepa ya hae. Ketso ena e baka kgohlano pakeng tsa setjhaba le sepolesa hoo ba bang ba bona ba qetella ba tshwerwe.
- Thebe o thusa Ntefeleng hore a iketsetse senotlolo sa hore a kgone ho kena ka tlong ya Tutudu, a tle a kgone ho isa Tutudu molekong wa ho robala le yena hore a tle a talole Tutudu ha a fumanwa a robotse le ngwana wa sekolo. Ha ho sa etsahale jwalo, ho taloleha Thebe bakeng sa hore ho talolehe Tutudu Thebe a halefele Ntefeleng mme kgohlano ha e kokobele, e ntse e tswela pele.
- O tshwara dikopane ha Dimama ka sepheo sa ho diha Tutudu.
- O rekela boThabang jwala ha Dimama hore ba bone Tutudu e le titjhere e mpe, e fosahetseng ka ho fetisisa.

- O tshela Matsepe moya o mobe hore a be lehlakoreng la hae.

Phethelo

Hodima dimpe tsohle tseo Thebe a mo etseng tsona, Tutudu ha a tlelwe ke moya wa ho iphethetsa. Seo a se etsang ke ho ba tshwarele le ho ba thusa hore batshwaruwa bohle ba lokollwe. Thebe o hloswe ke ke ho diha Tutudu le ha a bontshitse mona le boqitolo ba hae ka ho tjhehela maraba.

6. KAROLO YA B LE C: RUBURIKI YA HO LEKANYETSA MOQOQO WA DINGOLWA: PADI/SENGOLWA SA BOHOLOHOLO LE TSHWANTSHISO – SESOTHO PUO YA LAPENG [MATSHWAO A 25]

Makgetha a ho lekanyetsa	Phihlelo e babatsehlang	Phihlelo e supang bokgoni	Phihlelo e mahareng	Phihlelo ya motheo feela	Phihlelo e haellang
<p>DIKAHARE</p> <p>Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya dintlha ka mabaka ho tswa sengolweng.</p> <p>MATSHWAO A 15</p>	<p>12–15</p> <p>-Karabelo e hlahisitse ka tsela e babatsehlang: 14–15. -Karabelo e hlahisitse ka bokgabane: 12–8. -Sehlooho se manollotswe ka botebo -O hlahisitse dintlha tse fapaneng tse hlwahlwa tse tshhehswang ho tswa sengolweng -O bontsha kutlwisiso e babatsehlang ya sengolwa.</p>	<p>9–11</p> <p>-O bontsha kutlwisiso, mme o manollotse sehlooho ka bokgoni -O hlahisitse karabelo e batlang e anela -Tse ding tsa dintlha ke tse utlwahalang, empa ha se tsohle tse tiisitweng kamoo ho lokelang. -Bopaki ba kutlwisiso ya mofuta ona wa sengolwa bo a bonahala.</p>	<p>6–8</p> <p>-Kutlwisiso ke e mahareng ya sehlooho; ha se dintlha tsohle tse utullotsweng ka botlalo. -Tse ding tsa dintlha di tshheheta sehlooho. -Dintlha tse ding di tshheheditse, empa bopaki ha bo kgodise ka nako tsohle. -O bontsha kutlwisiso e ka mmoho ya mofuta ona wa sengolwa.</p>	<p>4–5</p> <p>-Kutlwisiso ke e haellang ya sehlooho; bohola ba dintlha ha di a utullwa ka botlalo. -Ke dintlha tse fokolang feela tse tshhehetsang sehlooho. -O hlahisitse dintlha tse seng kae tse tsamaelanang le sehlooho. -O bontsha kutlwisiso e fokolang ya mofuta ona wa sengolwa.</p>	<p>0–3</p> <p>-O bontsha kutlwisiso e fokolang ya sehlooho.. -Boiteko bo fokolang ba ho araba potso. -Dintlha ha se tse kgodisang. -Mohlalobuwa ha a utlwisise hantle mofuta ona wa sengolwa.</p>
<p>SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO</p> <p>Sebopeho, tlhophiso ya mehopolo le nehelano e nang le neeletsano e momohaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehala tse sebedisitweng temeng.</p> <p>MATSHWAO A 10</p>	<p>8–10</p> <p>-Sebopeho se momahaneng -Selelekela le qetelo di a babatseha -Dintlha di utullotsweng hantle le ho ntshetswa pele ka tsela e hlakileng -Tshebediso ya puo, sehala le setaele ke tse butswitseng, tse susumetsang le ho nepahala.</p>	<p>6–7</p> <p>-Sebopeho ke se hlakileng, mme dintlha di hlahisitse ka tsela e hlalohanyehang -Selelekela le qetelo mmoho le diratswana tse ding di hlahisitse ka tsela e momahaneng. -Dintlha di hlahisitse ka tsela e hlalohanyehang. -Puo, sehala le setaele bohola di nepahetse.</p>	<p>4–5</p> <p>-O hlahisitse bopaki bo itseng ba sebopeho. -Tlhalohanyo le momahano di teng leha di kgera. -Ho na le moo tshebediso ya puo e fosahetseng ha sehala le setaele tsona di batla di loketse. -Tlhahiso ya mehopolo e a haella, ha e hlalohanyeha, mme ha e na momahano -Popo ya diratswana e batla e nepahetse.</p>	<p>2–3</p> <p>-Sebopeho se bonahala se radilwe ka tsela e fosahetseng. -Mehopolo ha e hlahiswe ka tsela e hlalohanyehang. -Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse. -Sehala le setaele ha di a lokela mosebetsi -Popo ya diratswana e fosahetse.</p>	<p>0–1</p> <p>-Kgaello ya ho rala sebopeho ka tshwanelo e sitisa phallo ya mehopolo. -Tshebediso ya puo le ya setaele tse fosahetseng di hlahisitse tema e fokolang haholo. -Popo ya diratswana e fosahetse.</p>
MATSHWAO	20–25	15–19	10–14	5–9	0–4

ELA HLOKO: Ha karabo ya mohlalobuwa e tswile lekoteng mme a sa bua ka Dikahare hohang, feela a ngotse moqoqo wa boiqapelo, mo abele 0 bakeng sa dikahare le tshebediso ya puo

The Mind the Gap study guide series

This publication is not for sale.

© Copyright Department of Basic Education
www.education.gov.za

Call Centre 0800 202 993

Sesotho Tutudu ya e PatweiStudy Guide-Novele- **ISBN 978-1-4315-3388-6**



basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA